

РУСИН

Святы Кіріл і Мефодій, котры положили фундаменти славянської писменности і принесли нам христіанську віру і культуру, котры почас довгих сторіч ся не подарило знічіти нікому.

Ернест ГИЙДЕЛ:
Рутенія ÜBER ALLES
2. – 3. стор.

Мгр. Алена БЛЫХОВА:
Норматівность і чужоязычны впливы
3. – 5. стор.

Константин КУЦОВ:
Степан ДОБОШ – фундатор Ужгородської університы
6. – 7. стор.

Проф. Михаїл КАПРАЛЬ:
Модерна мадярська русиністика и її зачинатель Іштван Удварі
9. – 11. стор.

Наталія ГНАТКО:
Школство Руснацох у Републики Горватскей (2.)
11. – 15. стор.

о. Йосафат В. ТІМКОВІЧ,
ЧСВВ:
Краснобрідський поліглот – єромонах Владимир І. Терлецький (1808 – 1889)
16. – 17. стор.

ІСТОРИЧНІ ФОТОГРАФІЇ З ЧАСІВ ОТВОРІНЯ ПАМ'ЯТНИКА А. ДУХНОВІЧА У ПРЯШОВІ

Свято отворіня Памятника Александрови Духновічови в Пряшові ся одбыло в рамках Днів русиньской культуры 10. і 11. юна 1933. І так 12. юна 1933 року была у Пряшові маніфестація по тогдышній Масаріковій уліці, в першых рядах котрой ішли члены Руського культурно-освітнього общества Александра Духновіча у своїх уніформах.

На Площі легіонарів у Пряшові ся в тот день зышло множество людей, но главно Русинів, котры пришли таким способом дати честь своему Будителёви.

Храньме одказ просвітителів Славян – Кіріла і Мефодія

Пятый юл у Словакії є штатным святом св. Кіріла і Мефодія. В тот день і в 2008 р. у многих містах Словакії были екуменічны богослужбы, при котрых обчане нашої републіки, незалежно од їх віросповіданя, припомянули собі вызнам Кіріла і Мефодія, які положили основы славянської писменности, молять ся к ним як к єднству Славян і народів. Св. Кіріл і Мефодій принесли к нам християнську віру, культуру, яку почас сторіч не подарило ся зніщити ані Німцям, ані Мадярам. Они ся стали покровителями Европы.

Уж на зачатку 9. ст. християнство проповідали німецькы місіонарі. У р. 830 в Нітрі був за часів панованя Прібіны поставлений християнський храм, але місіонарська робота Німців была малоуспішна, бо они проповідували по німецькы. Зато моравський князь Растіслав у р. 846 попросив візантського імператора Михала, жебы му послав таких місіонарів, котры бы проповідали християнську віру на славянським языку. Михал выбрав Константіна і Мефодія, які ся вернули з Царіград у по своїй місіонарській роботі в Кримі. Константін, як монах Кіріл, був великий ученый, родак з міста Солунь, де жыло много Славян.

Знав славянський язык. Покры ся одправили на Мораву, Константін і Мефодій написали ґраматіку славянського языка і єго азбуку, переложили на славянський язык богослужбны книжки, а позад того одобрали ся к Растіславови. Своєй місію, надхнену роботами, выкликали зависть міджі німецькыма місіонарями і много мусили перетерпіти од їх інтриґ і лживых обвинінь. Не позераючи на того вшытко, їх діяльність находить порозуміння у папы Адріана II., який їм доволив служыти на славянським языку. Треба повісти, же в тім часі западна і восточна церьков были іщі єднотны, але даякы проблеми і недорозуміння уж были явны. Папа Адріан II. нелем же їх прияв ласкаво, взяв од них принесены мошці св. Клімента, славянський переклад Святого Писма і доволив їм, жебы продовжовали проповідати Слово Боже і одправляти Божы службы по славянськы. Він высвятив Мефодія за єпископа і назначив го архієпископом про тогдышню Панонію. Так папа Адріан II. справедливо оцінив апостольський труд св. братів Кіріла і Мефодія, де послідній з них ся выбрав к своїм вірникам на Мораву. Св. Кіріл, змучений роботами і путованєм, зістав в єднім з монастирів коло Рима і постриг ся за монаха. Умер в р. 869.

Кідь Мефодій пришов до моравского Велеграду, стады росшырєвав християнство і писменность і все боєвав з німецькым духовенством. Два і пів рока просидів у швабськым арешті. Бой і місія св. Мефодія продовжовала 16 років. На кінці свого жывота він одчув, же нежычливці славянського богослужіння ся жаловали

наступцєви Адріана II. – Іоаннови VIII., котрый одтогды му свою неприязнь давав і знати. Тота ситуація мала великий вплив на предчасну смерть св. Мефодія. По єго смерті ся зачало одкрыте перенаслідованя вшытого славянського на Моравії. Книжки, котры были переложены братами Кірілом і Мефодієм, ся зберали і палили, їх ученици были выгнаны з Моравії. 200 учеників, котры были выгнаны з Моравії перешли жыти до Болгарії, а главно за панованя царя Сімеона славянська писменность ся захранила. Царь Сімеон в р. 927 підпоровав діятельство шырительів славянського богослужіння і Мефодіювых учеників. Зато в Болгарії освіта досягла в тім часі значный ступінь свого росшыріння. Стады переложены книжки ся діставали до інших славянських країн. І так переклад святих книжок в першопочатках подля доступных істочників ся называв древнєболгарськым. То не був язык болгарський, але цалком славянський, на котрім в тім часі говорили вшыткы славянскы племена. В тім языку говорили і Моравляне, котры жили на северо-западї Карпат, в Болгарії, што занимали територію міджі Балканом і Дунаєм. То був тот язык, што жыв

• Памятник св. Кірілові і Мефодієви у Мукачові (Україна) од русинського скульптора Івана Бровдія. Фотка: А. З.

в устах Сербів, Хорватів, Русів і інших. В тім часі розділ міджі славянськыма діалектами був невеликий.

Перешли стороча і розвой славянського языка, культуры продовжовав на території днешній Словакії і міджі карпатськыма Русинами, не позераючи на неґативны політичны условія. Мы Русины під Карпатами ся чуєме учениками і наслідниками учіння братів, св. Кіріла і св. Мефодія, тадь, одправляєме святи Божы Службы в тім языку, котрый нам зохабили святи братя, вживаєме їх переклад Святого Писма, котре належить к выходному обряду.

І так в сучасности у вшыткых славянських штатах розвивать ся культура на фундаменті, котрый заложыли своєю роботами святи равноапостолы Кіріл і Мефодій. Штатне свято на честь Кіріла і Мефодія найбуде нелем єднотнєвов подієв на ославу тых людей, але і каждоденнов моралнов повинностєв вшыткых людей в нашій штаті розвивати і хранити кіріло-мефодійську традицію як прояв почитывости к старославянському языку, выходному церьковному обряду.

(Про тых читателів, котры ся глублише интересують діятельством св. Кіріла і Мефодія, пропонуєме проштудувати Краснобрідський зборник 1 / 1-2 з 1996 року, де од стор. 91 по 132 є опублікована стаття під назвов Святы Кіріл і Мефодій принесли і шырили на Великій Моравії візантську літургію св. Іоанна Златоустого, а на стор. 53 – 90 Святы Кіріл (умер р. 869) був катаньськым єпископом. Автором обидвох статей є Ґоразд А. Тимковіч, ЧСВВ).

Рутенія ÜBER ALLES

Поп И: Энциклопедия Подкарпатской Руси (ЭПР) (Ужгород: Издательство В. Падяка, 2001, 432 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: Encyclopedia of Rusyn History and Culture (Toronto: University of Toronto Press, 2002, 520 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: Encyclopedia of Rusyn History and Culture (Toronto: University of Toronto Press, 2005, 569 стор.).

(Продовження з Русина, ч. 6 / 2007)

Національна парадигма в випадку таких ідеологічно „забруднених“ діячів має невеликий вибір стратегій, киваючи на міжкультурну взаємодію або напіввиправдану. Лем даколи досягає крайності, наприклад, цілковите виключення за „зраду“ (так ся виключував з національного пантеону Михайло Драгоманов в міжвійшовій галицькій публіцистиці). Як правило, ся вибрала путь замовчованя „неліпих“ періодів життя котрогось діяча або його орієнтацій. Русинський проєкт тиж не уникнув подібної ситуації. Прикладом того є стаття „Жаткович Юрий Калман“ (с. 173).

Наперед треба увести пару формальних позначок. Видить ся без змислу називати „літературознавцем“ Жатковича, який захопив по собі лем єдну коротку статтю в новинах (окрем іншого, цілком компілятивну) з історії української літератури. Стаття в ЕПР має немало хиб в назвах і датах, наприклад, ним написані біографічні нариси о Федорови Корятівчови, Іванови Йосифови Де Камелісови, Михайлові Мануїловичи Ольшавськім, Іванови Брадачови, Григорієви Траковичови і стаття „Воеводство Крайнянское“ вышли не в 1890, 1893, 1894, 1898, 1902, 1903 р., але в р. 1891, 1892, 1893, 1897, 1901, 1902. Вшитки біографії, окрем Корятівчовою, были опубліковані в календарю Общества св. Василия Великого „Месяцеслов“ (а не „Месяцеслов“, як пише Поп), який все выходив на наступний рік, а якраз його сі Поп змилував з роком публікації.

Міжкі роботами Жатковича, што вышли в місних закарпатських виданнях „Листок“ і „Месяцеслов“, Поп споминать „Очерки из жизни угорских русинов“ (1895). Лемже тоты „Нарисы“ ся в них нігда не публікували, а вышли по мадярьски (так як были написаны) в часописі „Budapesti Szemle“ (1895, ч. 4, 5). Тоту істу роботу споминать Поп ниже під іншом назвов, пишучи, же в 90-х роках 19. ст. Жаткович написав по мадярьски „Етнографический очерк угорорусских“, викликаючи у читателя чувство, же, реку іде о дві роботи. Хоць досправды то є єдна а тотта іста работа опублікована в „Budapesti Szemle“ під назвов „Vázlatok a magyarországi oroszok életéből“ (Нарисы з життя угоро-руських). Далє, подля Попа, Жаткович переложив рукопис на „русинський язык. В. Гнатюк произвольно [підкресліня моє. — Е. Г.] перевел на украинський язык часть этого труда и опубликовал в „Етнографическому збірнику“ НТШ во Львовє, чем вызвал недовольство автора, симпатизировавшего с украинофилами из

Львова, но не разделявшего [выділіня моє. — Е. Г.] их национальной программы самостоятельности украинской нации“. (ЭПР, с. 173). Автор статі ся выгыбать вопросу національной орієнтації Жатковича (хоць, як правило, іншы статі в ЕПР якраз ся з того зачинають), але цитований уривок нас веде ку думці, же він не був українофілом. З того цитату тиж тяжко здогадати, як рукопис написаний: по мадярьски, а пак переложений на „русинський“ язык, ся дстав к Володимирови Гнатюкови (Галичанє вкрали?). Было то так, же Гнатюк, кідь ся дізнав о тій роботі, обіднав сі у автора переклад з мадярьчини, і Жаткович переложив свою роботу до, в тім часі поужываюмо „язычия“, о чім споминать іщі Атанасій Пекар (поз. Пекар, А. Стосунки Володимира Гнатюка з закарпатським істориком о. Юрієм К. Жатковичем. In Від Наукового Товариства ім. Шевченка до Українського Вільного Університету. Матеріали міжнар. наук. конф.-І. Пряшів – Свидник, 12 – 15 червня 1991 р. Київ 1992, с. 61.). Гнатюк скоротив текст скоро трираз, о чім був Жаткович попередку поінформований і сугласив з тым. Слово „произвольно“ Поп, подля мене, поужыв не нагодов і не зато, же лем поверхно знав Жатковичову біографію кі рукописну дідовизну. Оно то іде цілком подля його антиукраїнського дішкурзу, же українськы/українофільскы выскумници все перекривляли, фалзифіковали, спотворёвали, поверхно описовали русинську історію і т. п., словом, чинили беспредел і произвол. То правда, же подля такого дішкурзу український ученєць (тым веце Галичан) міг зробити з „русинським“ текстом – лем насилство і сваволю.

Жаткович ся сердив не за скорочіння тексту, але за язык перекладу, о чім писав Гнатюкови 16. фебруара 1897 (поз. Мазурок, О. С. *Юрій Жаткович як історик та етнограф*. Ужгород : УжНУ, 2001, с. 57.). Він написав по мадярьски: „Робота была написана нашим угоро-руським языком, а на моє велике зачудованя і злость вышла по галицько-руськы, а к тому фонетично.“ (поз. Пекар, с. 68). Жаткович поважовав язык галицькых Українців за спольщений, а заєдно був противником фонетичного правопису, узнавав етимологічний правопис (пор. Мазурок, с. 31, 78). Жаткович не був сам на Закарпатю, што не приймав тот літературный язык, який розвивали діятелі українського руху в Галичині. Тотта позиція достаточо высвітлена в літературі і в русинфільській інтерпретації ся высвітлює як неприятя українства вобще (поз. ЭПР). Ай таке розуміння свідчить о незнаю контексту або історії українського языка, бо язык не є сталий, але ся розвивать, минить ся. В випаді українського языка його кодифікація ся по першыраз зреалізовала лем у 20-ых роках 20. ст. Штандарт українського языка, який ся розвивав в Галичині, не узнавали нєлем угорськы Русины. Пару років перед Жатковичом наддніпрянський Українєць Борис Грінченко выступив з голосном вызовом о тім, же галицько-українськы писателі чім далє, тым веце поужывають незрозумілий про решту Українців язык (поз. Shevelov, G. *Ukrainische Schriftsprache 1798 – 1965: Ihre Entwicklung unter dem Einfluss der Dialekte*. Wiesbaden, Harrassowitz, 1966, с. 61 – 68.; Павличко, С. *Націоналізм, сексуалізм, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського*. 2-ге вид. К. : Основи, 2001, с.

240, 308 – 309.). В українській історії позиція высвітлення языка галицькых Українців як малозрозумілого ці радикално роздільного од языка звышних Українців (главно, наддніпрянців) має давну традицію і нігда не платила лем на Закарпатю. Такы погляды екзистують і днесь.

Жаткович поважовав, же язык галицько-українськых писателів ся оддалил од корінного і чістого „малоруського“ языка Шевченка, Марка Вовчка і Федьковича, „чеи творы наш народ совсім... добре розуміє“, кідь язык галицькых писателів „наш народ и по полу (наполовину) не може зрозуміти“ (Мазурок, с. 78). І хоць у вопросах языка і правопису Жаткович був досправды на розділных позиціях „з українофилами из Львова“, наперек тверджію Попа, цілком ся стотожнёвав з їх національным програмом „самостійности украинской нации“. Як у своїх писмах Гнатюкови, так і в роботах говорить ясно:

„Мы туй под словом „русине“ тих обывателей розумієме Угорщины, котри принадлежат ко мало-руському народу, живущему во Галиции, Буковині и Южной Росии.“ (Мазурок, с. 163).

„Вы гоцете знати, якого я становища со взором мало-руського вопроса? Я по убіждєнію держу себе сыном мало-руського народа, того народа, котрый совсім так отдільный є от велико-руського, як, наприклад, от польского или болгарского.“ (Писмо В. Гнатюкови з 16. децембра 1896 р.; поз. Мазурок, с. 163).

„Я, як Вам ото уже давно видно, – русин, т. є. твердо стою при самостійности мало-руського народа и языка.“ (Писмо В. Гнатюкови з 16. септембра 1889 р.; Тамже, с. 78).

Жаткович высловлював тоту думку нєлем міжкі ей симпатизантами, т. є. галицькыма Українцями. Главно в языковій дискусії в роках 1897 – 1900 на сторінках мадярьскых грекокатоліцькых новинок „Kelet“ він ясно твердив: „наш русинський народ... патрить до родины малоруського языка.“ (поз. Mayer, M. *The Rusyns of Hungary: Political and Social Developments, 1860 – 1910*. New York : East European Monographs, 1997, р. 99.). В історії розлічных національних орієнтацій Закарпатя Юрій-Калман Жаткович є важный не своїма поглядами на угорськых Русинів як часть малоруського народа (подобна теза ведно із высвітленям Малоросів як часткы вежшого руського народа были высловленя уж давно перед ним, поз. Магочій, П. Р. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948)*. Ужгород 1994.), а тым, же був першый нам знамый закарпатський діятель, який думав в категоріях ексклюзивных, виключных ідентичностей, т. є., ідентифіковав Русинів як приналежних к Малоросам, котры наконец ся перетворять на цілком окремый славянський народ, який не є підгалузок якоїсь іншой, вежшой громады. Треба повісти, же выскум о Жатковичови зробив угоргородський історик Олег Мазурок, який і публіковав його роботи і писма (цитаты з котрых суть высше), котры І. Поп увів у списку выужытой літературы к статі о Жатковичови. Можемо лем гадати, ці І. Поп знає тоты роботи лем поверхно, або ся пустив до фалзифікації з тым, же він ліпше познать ідентичность Жатковича, як Жатковича сам.

Таке наробляня з істочниками – не єдиний випад в ЕПР. Подобне „незба-

чіня" невідповідної про русинський проект інформації Іван Поп демонструє і в статті о молодіші сучасники Жатковича – Гядорови Стрипські. Подана характеристика – „общественный деятель русинофильского направления“ (ЭПР, с. 354) – справна лем часточно і одповідать біографії діятеля лем в часі по першій світовій війні. Стрипський нелем же „был лично знаком и переписывался с В. Гнатюком“, але був ай ёго близким приятелем (поз. писма Стрипського В. Гнатюкови в зборнику: *Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871 – 1899)*. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1998). Спознали ся у р. 1896 вдяка Юрієви Жаківичови почас другого перебування Гнатюка на Закарпатті. Тота стріча позначила жылот каждого з них, а про Стрипського ся стала, мож повісти, осуднов. В тім часі він уже був цалком „мадяром за культурою“, із своїм няньком, грекокатоліцьким священиком, бісидовав лем по мадярськы. Знакомство, пак приятельство з Гнатюком і рік штудій на Філософичній факулті Львівской університы кардинално змінили погляды Г. Стрипського. В єднім із закарпатських сел він створив цалком на способ галицьких Просвіт і за помочи Просвіты росшырює на Закарпатті галицько-українськы видання. Ёго перша стаття ся зъявила в р. 1897 в львівськым часописі „Жите і слово“, редактором котрой був Іван Франко. Свої закарпатськы публікації він поступно приближовав к фонетичному галицькому правопису. Пізніше Гнатюк споминав: „Што ся тыкать літературного языка, він [Стрипський] був довгий час скоро єдиний міджі угорськыма Українцями, який ся тримає чистой української орьєнтації.“ (Поз. Мушинка, М. Вчений із Шелестова. In *Календар „Просвіти“ на 1995 рік*. Ужгород, 1995, с. 74 – 75.). В часі першій світової войны Стрипський видавав в Будапешті про мадярських читателів журнал „Ukránia“, де пропаговав українське діло. (Поз. Дорошенко, Д. Угорська Україна. Ужгород 1992, с. 48 – 49.).

Не суть ясны мотивы і час навернутя Стрипського к русофілству. Олекса Мишанич пише, же „по р. 1919 Стрипський одышов од українства, і, перешовши через „русифіліство“, став ся єдним з проповідників „карпаторусинства“.“ (Поз. Мишанич, О. Роль В. Гнатюка в літературному процесі

Закарпаття кінця XIX – першій чверті XX ст. In *Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського Вільного Університету. Матеріали міжнар. наук. конф-ї. Пряшів – Свидник, 12 – 15 череня 1991 р.* Київ 1992, с. 31.). Атанасій Пекар є іщі лаконічніший: „Шкода, Стрипський по войні пішов служыти Мадярам.“ (Пекар, А. *Стосунки...* с. 67.) Микола Мушинка нияк ся не тыкать того вопросу, лем так на окрай додає: „Дахто го поважує за ренегата, який про матеріальны выгоды пішов служыти до неприятельского табора.“ (Мушинка, М. Вчений... с. 73.) Не объяснює тот вопрос ани І. Поп, який уводить, же Стрипський, кідь ся вернув по войні до Будапешту, „порываєт свои отношения с галицкими украинофилами, неприятно пораженный их чрезмерной активностью в Подкарпатской Руси“ (ЭПР, с. 355).

Взникаєт вопрос: чом діятельство галицьких українофілів не сердило Стрипського, наприклад, іщі в часі школованя в Львові або кідь був зволений в р. 1914 за рядного члена НТШ? Або в р. 1919, кідь войска ЗУНР трираз спробовали ся увенити на Закарпатті (окрем іншого, была бы то дуже продуктивна тема в ЭПР на підтриманя тези о „галицькым імперіалізмі“), а Стрипський як мадярський урядник ся стрічав з Галичанами в Будапешті і просив їх засылати галицько-українськы видання про потреби школьского сістему в Закарпатті. (Поз. Баран, З. Маловідомий епізод з історії українсько-угорських відносин (Місія Теофіла Окуневського до Угорщини на початку 1919 року). In *Записки НТШ*. Т. 233. Львів, 1997, с. 478.) Поповы слова „порываєт... отношения“ выликують у читателя, холем у того, котрый знає історію України, чувство выразного волёвого акту, (свого часу такой эффект запричинили: „Моя исповедь“ Володимира Антоновича і „Szlachta na Ukrainie“ Вячеслава Липинського), то єсть выразной маніфестації росходу із своїма минулыма націоналыма і / або соціальныма условіями, ідентітов і, наслідно примкнутом к новым.

Але то не є припад Стрипського: „Галицким украинофилам“ ани на думку не впало, же він рве з нима „свои отношения“. Ай Гнатюк ся о таких змінах дізнав нагодов у р. 1924, кідь натрафив на брожуру свого приятеля, яка, як він писав Іванови Панькевичови, „негує вышиткы ёго попередні писаня... Ці

не зато він мі не загнав свою брожуру, бо ся ня ганьбиль.“ (Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Т. 3. 1967, с. 190.) К чомусь подобному як маніфстація ся Стрипський одважыв лем в р. 1941 у тексті „Заблудшим синам Підкарпатя“, кідь уж ништо го не міг за ні публично крітізувати, бо од 1939 року Закарпаття было під мадярськов окупаціов і на цілій території ся вела антиукраїнська, русинофілська політика.

Про высукмника націоналізму якраз такы моменты злomu і якраз такы діятели, які мініли свою ідентичность (даколи вецераз) суть з научного боку найінтереснішы.

„Одорваня“ од українофілства Жатковича або Стрипського, котре ся у них зачинать в 90-х роках 19. ст., є ясне в контексті обсягу русинського проекту. Тадь ёго главнов тезов є пересунутя початків українофілства з 90-х років 19. ст. на 20-ы роки 20. ст. і є звязане выключно з масовым (масовым) подля русинської інтерпретації – але як ся оно проявило на Закарпатті, як в Празі, Подєбрадах ці інде, то ся не высвітлює) навалом українських емігрантів, Галичан і Наддніпрянців до Закарпаття.

x x x

Кідь ся попозераме на українську орьєнтацію на Закарпатті в компаратівнім аспекті, а не через демонізацію з русинського табора, то треба повісти таке. По перше, історія української орьєнтації не є так докладно проштудована, як ся твердить. По друге, тото, што знаме, нам доволять дістати ся к несподіваным вислідам. Компаратівний приступ підтверджує факт, же до 1945 року зміджі трёх орьєнтацій на Закарпатті українська мала найменшу шансу на перемогу. Міджінародна ситуація была про ню все найневыгодніша – створіня іщі єдної української іреденты ці не желала ани Чехословакія, ани Мадярьско, ани Румунія, ани Польща. Т. є. ани єдна із сусідніх держав. Найвече міджінародный аспект „помагав“ русинському проекту (главно од початку 30-х років 20. ст.) як найвыгоднішому про выткыкы і в будь-яким припаді варианты, бо не грозив вытворінём іщі єдної потенціально проблематичной меншины – „української“ або „російської“.

(Продовжіня в далшій ціслі.)

(Переклад з українського языка:

ПєДр. Марія Мальцовска.) ■

Мґр. Алена БЛЫХОВА, Інштїтут русинського языка і культуры Пряшівской універзиты

Норматівность і чужоязычны впливы (Реферат на конференції *Языкова култура і языкова норма в русинськым языку*, Пряшів, 27. септембра 2007.)

Abstrakt

Language is social phenomenon, which is fixed to group people, to ethnical groups that are using this language. Ethnical group has been formed in long historical process during territorial expansion of the world, and consequential language differentiation. On the other hand, social contacts of various etnical groups will result in language integration.

Lexis is one of the most dynamic component of language, which promptly reacts to the socio-economical changes. But on the other hand, phonetics, morphology and syntax are relatively stable components of the language, which adapt to the outside world only in small degrees. The rusyns lexis is in this moment excessively influenced by Slovak language and Slovak dialects. It is testimony of proximal, natural and long-run interrelationship between Rusyns, who live in Slovakia and Slovak political, ekonomical, social, cultural life.

Assimilation of Slovak definition connected with diferent aspects of modern lifestyle ane their adoption according to phonetic and morphological rules of Rusyn language is one of the most significant feature of current language process.

В даній статті хочеме описати актуальный став, дінаміку лексичной сістемы сучасного русинського языка, респ. русинських діалектів на території Словакії. К тій проблематіці не хочеме підходити з погляду списовности – несписовности, ці нормативности – ненормативности языковых средств. Хочеме реаґовати на актуальный став живого языка і ёго хоснованя в русинській языковій среді.

Лексична сістема каждого, значить і сучасного русинського языка, є актуальным одразом сполоченсько-політичної і культурной ситуації, як і одразом научно-технічного розвоа а тыж одразом історичного контексту і географічного поставління, в котрім ся даный язык оддавна формовав. Выше споминаны факторы мали великий вплив на формованя русинських діалектів цалково. Тоты впливы найвече видно на уровни лексікы русинських діалектів, зато бо лексіка є найдінамічнішим компонентом языка, котрый найфлексібілініше реаґує на цілосполоченськы зміны, покы фонетіку, морфологію і синтаксіс можемо поважовати за релатівно найстабільнішы компоненты языка, котры ся лем в малій мірі приспособлюють впливам вонкашніх факторів.

Наслідком реакції на вонкашні міомязыковы факторы ся в славянських языках – враховано русинського языка – проглублюють

процеси, котрых опис собі выжадує, жебы сьме перекрочили рамки сістемового розуміння языка, а при описі языковых средств є потрібне смотрити на язык і з комунікачного, соціолінгвістичного і лінгвокультурологічного аспекту. Значить, є потрібне заміряти ся на живый народный язык і актуальны процеси, котры в нїм фунгують. Праві сполоченьскі і комунікачны потреби диктують основны виводы процеси і тенденції в днешній лексичі русинських діалектів.

Приклади, котры в статі уваджуєме, сьме найчастіше выбрали з сфер публіцистики і красной літературы, бо праві в тых двох сферах ся стрічать і переплітатъ лексика вшиткых функчных штілів. Пописуєме, головню лексикю перебрану з словацького языка або лексикю взятую із інших языків через словацький язык.

Про перебраня слов є барз важна контактова ситуація окремых языків ці діалектів. Контакткова ситуація може настати непосреднє, прямо, або книжнов дорогов, респ. иде ту о непосредній, прямиий взаємный вплив окремых языків, або о літературны языковы впливы. При перебраню лексикы з чуждих языків є важный і ступінь афінити (близкости) языків, а далшым важным фактором є і час възнику контактовой ситуації, значить історичный контекст.

Поки иде о русинський язык і русиньскы діалекты, непосредна контактова ситуація ся односить к сусіднім языкам, головню к словацькому языку і словацькым діалектам (головню к выходословацькым), дале к мадярьскому, польскому, німецькому і іншым языкам, што выходить з історичной адміністративно-політичної ситуації і географічного положіння русиньскых діалектів на території днешній Словакії. В теперішніх часах головный пруд слов чуждого походжіння входить до языка словацькых Русинів через словацький язык. Головнов причиною того є факт, же у русиньского як мінорітного етніку в Словакії все фунговав і фунгує білінгвізм. Русиньскы діалекты, котры екзистують на території днешній Словакії, ся оддавна формовали в прямиім контакті з словацькых языковых средов, є зато нормалне, же тот довгодобый контакт зохабив в языку свої сліды.

З давніше здомашненой лексикы, як уваджуєт і Ябур і Плішкова (Ябур – Плішкова, 2004) є до русиньскых діалектів інтегроване велике множество чуждих слов, котры суть єднaky з лексичнов базов выходословацькых діалектів. Є то переважно новша лексика, звязана з названєм потреб, явів і предметів каждоденного жытота. Найчастіше иде о перебрать назвы облечіння, обуви, бутора, їдеп або інших предметів звязаных з каждоденнов робтов в обыстю ці на полю. Векаша часть той, днешь уж здомашнілоу лексикю перешла до словацькых і русиньскых діалектів через інтеракцію зо сусідніма народами, і кідь тоты языковы впливы не мусили быти фурт непосредні. Зато є тяжко єднозначно повісти, ці иде о языковы впливы выходословацькых діалектів на русиньску лексикю, або наспак, о языковы впливы русиньскы на лексикю словацькых діалектів. Иде найчастіше о лексикю перебрать з німецького языка: РЯ (русиньський язык) *oblek/аницуґ* – СЯ (словацький язык) *oblek* – СВС (северовыходны словацькы діалекты) *ancug* – НЯ (німецький язык) *Anzug*, РЯ *gerok* – СЯ *gerok* – НЯ *Gehrock*, РЯ *mundур* – СВС *mundur/munder/mundir* – НЯ *Montur*, РЯ *фартух/шурц* – СВС *fartuch/fertuch* – НЯ *Fürtuch/Shurz*, РЯ *скриня/каска* – СЯ *skriňa* – СВС *kašha* – НЯ *Kasten*, РЯ *лада* – СЯ *lada* – НЯ *Lade*, РЯ *білґайз* – СВС *bigfajz/biglajz* – НЯ *Bügelisen*, РЯ *яц* – СВС *hic* – НЯ *Hitze*, РЯ *дах* – СВС *dach* – НЯ *Dach*, РЯ *дылі* – СВС *dife* – НЯ *Diele*, РЯ *друшляк* – СВС *drušlak/drujšlak* – НЯ *Durchschlagen*, РЯ *шпарет/шпорак* – СЯ *sporák* – СВС *šparhet* – НЯ *Sparherd*;

З мадярьского языка напр.: РЯ *барацкы* – СВС *baracki* – МЯ (мадярьський язык) *barack*, РЯ *бетарь* – СВС *betar* – МЯ *betyar*, РЯ *боканыч* – СВС *bokance* – МЯ *bakancs*, РЯ *капура* – СВС *kapura* – МЯ *kari*, РЯ *капча* – СВС *karša* – МЯ *karcsol*, РЯ *корман* – СВС *kormaň* – МЯ *kortmány*, РЯ *серенча* – СВС *sereňča* – МЯ *szerencse*, РЯ *фірґанг* – СВС *firhang* – МЯ *firhang*, РЯ *тепша* – СВС *tepša* – МЯ *tepsi*, РЯ *паплан* – СЯ *raplón* – СВС *raplan* – МЯ *raplan*, РЯ *топанкы/боканыч* – СЯ *toránky* – СВС *bokance* – МЯ *bakancs*, РЯ *калап* – СВС *kalap* – МЯ *kalap*, РЯ *гатиґак* – СВС *hatizak* – МЯ *hátiszak*;

З польского языка напр.: РЯ *барз* – СВС *barz* – ПЛ (польський язык) *bardzo*, РЯ *блядый* – СВС *bladi* – ПЛ *blady*, РЯ *випраму* – СВС *virgac* – ПЛ *wiergać*, РЯ *вшеліакый* – СВС *všeljaký* – ПЛ *wselaki*, РЯ *збуї* – СВС *zbuj* – ПЛ *zboj*, РЯ *яловець* – СВС *jadlovac/jadločak/jedlovac* – ПЛ *jadłowiec*, РЯ *штатимкы* – СВС *štachitki* – ПЛ *sztachety*, РЯ *склен/обход* – СЯ *obchod* – СВС *skleř* – ПЛ *sklep*; но не треба забыти ани на лексикю перебрать з румуньского языка іщі в часах вольской колонізації напр.: РЯ *баца* – СВС *bača* – СЯ *bača* – РО (румуньський

язык) *baci*, РЯ *брындза* – СВС *bryndza* – СЯ *bryndza* – РО *brânză*, РЯ *жынтиця* – СЯ *žinčica* – РО *jintită*, РЯ *колиба* – СВС *koliba* – СЯ *koliba* – РО *colibă*, РЯ *румераму* – СВС *rumegac/rumigac* – РО *rumega*, РЯ *салаш* – СВС *salaš* – СЯ *salaš* – РО *sălaș*, або іщі новша лексика перебрана з анґліцького языка.

Тоты лексичны впливы суть выслідком нелем історичного і культурного розвиваня, но, як уж было спомянуто, є выслідком географічного положіння русиньскых діалектів, бо на території Карпат ся од давных часів крижовали пути торговлі і міґрачны. Сильным фактором была і потреба назвати новы явы і потреби каждоденного жытота, котры принесла зо собов конкретна історична доба. Дакотры назвы в русиньскых і словацькых діалектах здомашніли, іншы ся хосновали лем куртый час а потім з языка выпали.

В днешній добі ся многы русиньскы слова і назвы, головню в языку молодшой ґенерації ужывають, нагороджують лексиково перебранов переважно зо словацького языка, а старша, давніше здомашнена лексика, як і стары русиньскы назвы ся ужывають ведно з новшыми інтегрованыма назвами. Часом дакотры старшы русиньскы назвы жукують або мінять свое значіння, або поступно одходять на уровень архаїзмів, чім ся в істий мірі збогачує синонімічний ряд сучасного русиньского языка. Перебрать слова ся в повности приспособлюють фонетичным і морфологічным законам русиньскых діалектів. Наприклад, назвы облечіння і обуви: РЯ *боканыч/топанкы* – СЯ *toránky*, РЯ *скірі/гумбуцы/гумаки* – СЯ *gumové čizmy/говор. gumáky*, РЯ *кошулька/трічко* – СЯ *tričko*, РЯ *слотник/доджівник/пыршіплатш* – СЯ *pršíplášť*, РЯ *кабаты/сукия* – СЯ *sukňa*, РЯ *лахы/шматы* – СЯ *šaty*, РЯ *герок/кабат* – СЯ *kabát*, РЯ *oblek/аницуґ* – СЯ *oblek* – СВС *ancug* і ін., єднaky законы платять і при дакотрых назвах бутора, домашніх потреб і потреб каждоденного жытота: РЯ *каска/скриня* – СЯ *skriňa*, РЯ *лада/комода* – СЯ *komoda*, РЯ *талаш/перал* – СЯ *regál/polica*, РЯ *шерблик/ночник* – СЯ *počník*, РЯ *кобрик/кошарик/кошук* – СЯ *košík*, РЯ *фінджа/горня/шалка* – СЯ *šálka*, РЯ *шевабликы/запалкы* – СЯ *zápaluky*, РЯ *друшляк/цедник/сито* – СЯ *síto* а ін.

Синонімія є важным фактором при диференціації функчных штілів, де ся выбіраня языковых средств операть якраз о богатство синонімів. Синонімія є важна, головню при творіню домашній і перекладовой літературы, через котры ся до языка тжж доставать дакая часть чуждих слов, головню в припадах, кідь в домашній лексичі абсентує потрібна реалія або лексема. Бо в писанім слові дорога глядана старшой лексемы, ці путь вытворіння чісто новой лексемы, не мусить быти все акцептовательна семантикою тексту. Выразным знаком динамікы лексичной базы сучасного русиньского языка є процес проявлюючий ся як синонімія, конкуренность ці варіантность коекзистуючих лексем. Рух в творіню новых лексикальных средств, в перескупованю уж готовых лексем видно найвєще в рамках комунікачных сфер, головню при їх міґраціях до інших комунікачных сфер, чім ся жукує або розшырює значіння даних лексем, а тым ся тжж до значной міры розшырює синонімічний ряд.

В русиньскім языку є процес перебраня до істой міры споєный і з тым, же русиньска культура як така ся оддавна розвивала і утримовала головню на селах, зато в ній хьбує богатство абстрактной лексикы, котру зато треба нагородити пошыченыма чуждіма словами, головню в днешніх часах глобалізації, а так възникають новы лексемы і їх варіанты.

Про области, як техника, информатика, медицина а под. платить, же з научно-технічным прогресом възникає потреба назвати новы явы і предмети. З тым ся появляють і лексемы, переважно интернаціоналізмы, пошычены з анґліцького ці латиньского языка, котры дале впливають на домашню русиньску лексикю, як уж было споминане, часто не непосреднє, но в днешніх часах через лексикю перебрану зо словацького языка. Треба підкреслити, же процес интернаціоналізації матъ досяг на вшиткы языки а засягує найвєще одбору комунікачну сферу і окремы термінологічны сістемы. Но з оглядом на сучасну вагу і активність одборной комунікачной сфери, процес интернаціоналізації лексикы впливають на фунгованя языковых средств і в других комунікачных сферах, до котрых тот лексика входжать, головню через публіцистику.

В русиньській лексичі можеме найти многы інтегрованых слов зо словацького языка і зо сфери адміністрації, політики, масмедій а под., што є звязане з адміністративным, кутурным і політичным жытотом в Словакії і з названєм реалій, котры сістематично входжають до языка Русинів Словакії. Напр.: СЯ *урадник* – РЯ *урядник*, СЯ *местскы́ у́рад* – РЯ *містьскый у́ряд*; СЯ *obecný úrad* – РЯ *обециный у́ряд*; СЯ

• Мр. Алена Блыхова, асистентка Інституту русиньского языка і культуры Пряшівской універзиты. Фотка: А. З.

daňový úrad – РЯ *данёвый уряд*; СЯ *daň* – РЯ *дань* СЯ *daňové priznanie* – РЯ *данёеe признание*; СЯ *vodičský preukaz* – РЯ *водіцький преуказ*; СЯ *europoslanec* – РЯ *європосланець*; СЯ *Európska únia* – РЯ *Європська унія*; СЯ *predseda vlády* – РЯ *председа влады*; СЯ *odborný* – РЯ *одборный*; СЯ *plat* – РЯ *плат*; СЯ *návrh zákona* – РЯ *навырзакон*; СЯ *rozhlasové vysielanie* – РЯ *радіовысыланя*; СЯ *noviny* – РЯ *новинки*; СЯ *časopis* – РЯ *часопис* а под. Многы з tych слов перешли до нашого языка нелем теперь, в послідніх роках, но тот процес ту видно уж од першой половины 20. стороча. Наприклад, в творах Е. Кубека, котры были зачатком 20. стороча писаны в русиньскім языку, можеме найти слова, як напр.: *урядник*, або *дань* (Кубек, Е. *Народны повісті і стихи*, 1922, с. 181)

Старшы назвы і в tych сферах одходять на уровень архаїзмів, напр.: СЯ *starosta* – РЯ *староста/рыхтары/биров*; лексеми *рыхтары* і *биров* ся в днешніх русиньських діалектах уживають лем чисто як архаїзми.

У сфері культури і уменя можеме видіти аналогічний процес інтеграції і адаптації словацької лексики до русиньского языка, што є выслідком довгодоного процесу екзистенції і вивоя русиньской культурной лексики в словацькій культурній атмосфері. Напр.: СЯ *umenie* – РЯ *уміня/уменя*; СЯ *umelecký vedúci*, *umelecký riaditeľ divadla* – РЯ *умелецький ведучий*, *умелецький директор театру*; СЯ *opora* – РЯ *опона*; СЯ *heres* – РЯ *герец*; СЯ *viacroznmernosť* – РЯ *вещерозмірность*; СЯ *osoby a obsadenie* – РЯ *особы і обсаджіня*; СЯ *malovať* – РЯ *малювати*, *малёвати*; СЯ *folklórový súbor* – РЯ *фолклорный субор*, *колектіє*; СЯ *ľudový kroj* – РЯ *народный крой*. (Приклады суть выбераны з бюлетінів ТАД). Домашні лексеми, як напр.: РЯ *красити* (в значіно малёвати) ся днес уживають лем в узкім значіно, лем в конкретнім споліно слов *красити яйчка* (на Пасху).

Як сьме уж уваждали, в лексикальній системі русиньского языка ся одражають цілосполоченьскы зміны нелем послідніх десятих років. Суть то зміны політичны, економічны, зміны сполоченьскы (в рамках домашнього і міжнародного контексту), зміны у сфері науки, культури, матеріального і духовного жытця русиньского етніка, што є звязане з екзистенційов етніка в історичнім, геополітичнім і культурнім контексті.

За послідніх п'ятдесят років у звязі з технічним прогресом і потребов назвати новы реалії прибыло в русиньських діалектах много новых лексем, найчастіше то суть назвы людей, професій, новых реалій звязаных з технічним прогресом. Є інтересне слідовати, же дакотры назвы, головно на переломі сполоченьско-політичных змін, можуть набыти негати́вны конотації. Наприклад, в 50-ых роках вошли до словной засоби слова, як: РЯ *дружественник*, *комбайніста*, *агітатор*, *агірон* і іншы – СЯ *družstevník*, *kombajnista*, *agitátor*, *agronóm* і ін. По році 1989 суть то слова, як РЯ *говоряця*, *дїлер* – СЯ *hovoraca*, *diler*.

Тоты лексичны єднотки были перебраны зо словацького языка а в повности ся приспособили русиньській фонетіці і морфології.

Аналогічно як при субстантивных назвах, сполоченьскы зміны ся дотулили і часословных лексем. То є звязане з потребов назвати новы діяльства, напр.: РЯ *програмувати*, *моніторувати* – СЯ *programovať*, *monitorovať*. Взяла комунікачна потреба назвати екзистуючі і новы навички і цивілізацны хвороты, напр.: РЯ *дроговати*, *абстинувати*, говорючы лексеми: *мародувати* – СЯ *drogovať*, *abstinovať*, *maródovať*.

По сполоченьско-політичных змінах в р. 1990 вошли до языка актуальны назвы різних дїнь, котры были звязаны з тьма зміними, напр.: РЯ *одштатнути*, *полімізувати*, *перероковувати* – СЯ *odštatniť*, *politizovať*, *prerokovať*.

Про сучасний русиньський язык є характерістичне і перебрання часословных лексем зо словацького языка уж зо звышеного полісеміов метафоричным, метонімічним переносом, напр.: СЯ 1. *odkrútiť/2. odkrútiť si vojenčinu* – РЯ 2. *одкрутити/одкрутити сі воєнчину*. В першім значіно *кручїнем поволити* в русиньскім языку оставать домашня лексема з префіксом *рос-*: 1. *роскрутити*, значіть перше значіня ся не переберать. Зо словацького языка ся переберать лем друге значіня, як ціла словна конштрукція з перенесеным значінем: 2. *одкрутити сі воєнчину*. СЯ 1. *osloviti/2. kniha ma oslovila* – РЯ 2. *ословити/книжка ня ословила*. Перше значіня *обернути ся на дакого бисідов*, *пригварити ся*, ся в русиньскім языку не мінять, оставать: 1. *обернути ся/пригварити ся*. Мінять ся, переберать ся лем споліня слов з другим перенесеным значінем 2. *ословити/книжка ня ословила*. СЯ 1. *šafárit/2. šafárit*, *gazdovať/3. пейоратив*. „šafárit“ – РЯ 3. пейоратив. *шафарити*. Лексема в першій і другім значіно ся в русиньскім языку не мінять: РЯ 1. быти шафарём, господарьскым справцём маєтку – *справувати газдіство*, *газдовувати*. 2. господарити з дачім – *господарити*, *газдовувати*. Зо словацького языка ся переберать лем лексема з перенесеным значінем і негати́вны конотації: 3. *справувати* дашто, нарабляти з дачім негосподарно, самовольно.

В сучаснім русиньскім языку можеме видіти і перебрання слов зо словацького языка уж з новым значінем в говорювых, сленгових словах, як напр.: СЯ *oxidovať*, *súkromník* – РЯ *оксидувати* (в значіно *отравлёвати*), *сукромник* (в значіно *скупый*) і ін.. Тоты слова были перебраны уж з негати́вны конотації.

Слова перевзяты до лексичной системи русиньского языка і русиньських діалектів прямо з окремых языків, або через словацький

язык ці словацькы діалекты, займають в нашій лексичній значну часть. І о русиньскім языку можеме повісти, же перебрання слов є процес збогачованя і розширєваня лексичной бази, котрий бїжить на шыткых етапах розвою народного языкового сполоченства. З погляду лексичного перебрання до русиньчины, иде найчастіше о словакізми, мадярізми, германізми, полонізми і интернаціоналізми, творены помочов грецькых і латиньскых елементів, як і слова пребраны з англійського языка.

Найновшов тенденцій у русиньскім языку (за послідніх 5 – 10 років) є перебрання англїзмів, будь беспосереднє, або через словацький язык. Міджі такы уж давніше здомашнілы слова належить лексика з области шпорту, напр.: РЯ *біцігля*, *фотбал* – АЯ (англійський язык) *bicycle*, *football* – тоту лексичку найдеме і в словацькых діалектах: СЯ *bicigľa*, *foťbal*, но не суть то лем слова зо сфери шпорту, але і лексика каждоденного жытця, як напр.: РЯ *амбрела*, *табла*, *теї/тея*, *шыфа* – АЯ *umbrella*, *table*, *tea*, *ship* – СЯ *ambrela*, *tabla*, *tej*, *šif/šifa*.

По році 1989 вошли до русиньской лексики много англїзмів, найчастіше слова звязаны з модернов техників, як напр.: *софтвєр*, *скєнер*, *лізінг*, *сервєр*, *сурфовати по інтернеті*, а тьж слєнговы англїцькы слова, як напр.: *бізнїс*, *шеф*. Но слова перебраны зо слєнгу можуть у звязі з контекстом і семантиков тексту нести окрем нейтрального і негати́вны значіня.

За послідні роки квантїтативно росте лексика называюча розлічны новы реалії, напр.: *інтернет*, *камп*, *сайт*, *прінтер* і ін.; назвы новых технологій і поступів, напр.: *фрімовати*, *реціклація*, *енєїромєнталїстїка* і ін.; назвы новых ліків, медичиньскых поступів, напр.: *кардіостїмulator*, *анопіріні* і ін.; новы назвы реалій каждоденного жытця, напр.: *бездомовець*, *утєченець* і ін.; новы явы в адміністрації, політіці, в сполоченьскім жытці, напр.: *проект*, *дедлайн*, *незісковы організації*, *третій сектор*, *клїєнтєлізм*, *леїслатїва* і ін..

Ростє чїсло слєнгових і говорювых актуальных назв зо сфери технїки, напр.: *пецєчко* – *PC*, *цєдєчко* – *CD*.

Перебрання словацькых лексем звязаных головно з модернов комунікацій і модерным жытотным штїлом є єдным з выразных знаків сучасного русиньского языкового процесу в Словакії. Свідчіть то о природнім, тіснім, но головно довгодобім контактї Русинів жыючіх у Словакії зо словацькым політичным, економічым, культурным і сполоченьскым жытотом. І кідь тот природный процес перебраня і інтеграції словацької лексики до значной міры зближує русиньску і словацьку лексичку, не можеме го єднозначно кваліфікувати як процес словакізації. Лексикальнє єднотки перевзяты зо словацького языка ся не переберают в повности зо шыткыма значінями і сполїнями слов. Значіня перебраных лексем ся часто зужує, розширює ці посувають, а перебраны слова ся адаптують в згодї з фонетичными і морфологічными нормами русиньского языка і таким способом ся інтегрують до русиньского языкового систему і збогачують сінонімічний ряд лексикальнє бази сучасного языка Русинів у Словакії. І про русиньський язык платить, же соціалны і культурны контакты з другыма народами зохабили в языку свої слїды. Екзїстує много слов, котры в языку остали, часом здомашнілы, а іншы слова лем перешли через язык, уживаючи ся коротку добу а потім ся потихонькы витратили з языка так, як до нєго вошли. Жыва бісїда ся нам таков путєв явить як глядило культурного, геополітичного і історичного розвою сполочности. То свідчіть о тім, же язык жыє і розвивать ся так, як сполочность, же языковы средства не мають чїсто певны значіня, но суть флєксібілы в рамках часу і контексту. Многы значіня старіють, много ся з языка витрачають або до нєго входжають, іншы мінять свій обсяг. І про язык платить закон перманентного розвиваня, язык ся буде розвивати доты, докы ся буде розвивати людська сполочность.

Лїтература:

- BARANDOVSKÁ-FRANK, V. *Úvod do interlingvistiky*. Nitra : SAIS, 1995.
 BUFFA, F. *Slovník šarišských nářečí*. Prešov : Náuka, 2004.
 VAŇKO, J. *The Language of Slovakia's Rusyns / Jazyk slovenských Rusínov*. New York : Columbia University Press, 2000.
 HNÁT, A. *Krátky rusínsky slovník*. Trebišov 2003.
 JABUR, V. *K niektorým otázkam charakteristiky noriem rusínskeho jazyka na Slovensku*. In MAGOCSI, P. R. (ed.) *A New Slavic Language Is Born/ Zrodil sa nový slovanský jazyk*. New York : Columbia University Press, 2000, s. 43-52.
 ЛАТТА, В. *Атлас українських говірок Східної Словаччини*. Братислава – Пряшів: СПВ, 1991.
 MAGOCSI, P. R. *Rusini na Slovensku*. Prešov: Rusínska obroda, 1994.
 MISTRÍK, J. *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor, 1993.
 ПАНЬКО, Ю. а коп. *Орфографічний словник русиньского языка*. Пряшів : Русиньська оброда, 1994.
 RUŠČAK, F. *Standardná komunikácia ako reflexia súčasnej jazykovej situácie. In Človek a jeho jazyk/jazyk ako fenomén kultúry*. Bratislava, 2000, s. 98 – 101.
 ЯБУР, В., ПЛІШКОВА, А.: *II. Літературный язык. Пряшівська Русь*. In MAGOCSI, P. R. (ed.) *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньський язык*. Opole : Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, s. 190 – 196. ■

Степан ДОБОШ – фундатор Ужгородської університету

Кінцем минулого року минуло 95 років од народження Степана Добоша – особистості, котра ся навсе записала до історії Закарпаття як перший ректор Ужгородської університету. Хоч на тім пості був лем дакілько місяців і більшу часть свого жывота прожив за границями свого родного краю, Степан Добош ся вказав вірним сином свого народа. Шкода лем, же на ёго мено сі днес малохто з краян спомяне.

Степан Добош ся народив 8. децембра 1912 року в селі Обава на Мукачовщині в родині півце-учителя Василя Добоша і Меланії Маринець. Дітьскы роки будучий ректор прожив в селі Дубино, основну освіту здобув в Нелипенській народній школі (1918 – 1923), по скінчіню котрой вступив до мукачовської реальної гімназії. Міджі педагогами в гімназії в тім часі доміновали руськы „біло“-емігранты і містны русофілы, зато і навчальний процес був цалком насякнутый тым духом. Тото, самособов, позначило формованя народных поглядів каждого гімназисты. По скінчіню гімназії молодый паробок вийшов з твердым пересвідчінєм, же підкарпатскы Русины суть неоддільнов частів російского народа.

По скінчіню гімназійальных штудій, в році 1931 Степан Добош вирушив до Праги з наміром вступити на Карлову універсіту. Як пописує біограф Ілля Галайда, Степан Добош хотів штудувати на теологічній факульті, бо там ся за науку не платило, но пізніше змінив погляд і приголосив ся на медицину а наконець був прийнят на правничкы штудії. Но стати ся фіскарішом му тыж не было суджене, зато по року штудія переступив на філософічну факульту, котру скінчив в році 1937.

В часі штудій ся вказав як добрый організатор студентського сполоченського жывота: у 1935 році був заступцем председа Союзу чеськословенських студентів, од року 1935 до року 1936 робив як підпреседа wyboru „Карпаторусского суденческого общежития“ на Рівері. Окрем того робив і в гімназійальных кружках „Друг“ в Мукачові і „Родина“ в Чинадієві, в сполку карпаторуськых студентів „Возрождение“ і в сполку карпаторуськых православных студентів „Пролом“ в Празі. В середині 30-тых років С. Добош о собі дає знати як талантований публіциста – на сторінках краёвых новинок публікує понад дві десятки статей зо жывота студентів, але і свої першы літературны пробы.

Будучи студентом, Степан робить першы крокы в політичнім животі краю – в році 1935 як заступця студентів стає ся членом „Русской национально-автономной партии“ (ПНАП), на челі котрой тогды стояв Степан Фенчик. Степан Фенчик був в тім часі може єдиный впливовый краёвый політик і діятель, котрый

ся интересовал проблемами студентів. Наприклад, в році 1936 він заложив при „Центральном союзе подкарпаторусских студентов“ фонд, з котрого ся каждый рік виплачали соціальны стипендії мало-забезпеченым студентам – Русинам. Но треба спомянути, же далшы події привели к тому, же членство в тій партії ся про Степана Добоша стало скоро фатальным.

• Перший ректор Ужгородської університету, родак із села Обава на Підкарпатті, котрий довагы роки прожив і учительвав у Пряшіві, Заслужений учитель – доц. ПдДр. Степан Добош, к. н.

По скінчіню університету в р. 1937 Добош ся вертат домі і хоче робити як педагог, но винов Школьного реферату цивільной справы Підкарпатської Русі дістати роботу не може, бо „в середніх школах в краю не є вольного місця“. Аж в децембрі того істого року, коли молодого філолога ся застали новинкы „Наш путь“, він був прийнят як професор руського языка до гімназії в Берегові. В условиях языковых спорів, які в тім часі ґрадовали, было тяжко педагогови-русофілови (в моральнім одношіню) робити в чисто українськім оточіню. Зато такой на далшый рік переходить до Чинадієвской міщаньской школы, директором котрой був Іван Ковач. По Віденській арбітражі (децембер 1938), коли значна часть краю, враховано Чинадієва, припала Мадярську, Степан Добош зістав лояльным к Чеськословеньску і перешов жыти до Свалявы, де до марца 1939 учів у міщаньській школі. З роспадом Чеськословеньска і дефінітивным припоінєм Підкарпаття ку Мадярську, Стефан Добош зістав без роботи, бо нова влада му не была приязно нахылена. Аж в децембрі 1939 ся му подарило здобыти роботу в мукачовській гімназії, де він сам даколи штудовав. Ту робив до децембра 1944.

В тім часі продовжує выскумну роботу, котру уж скорше зачав. Вислідком

была моноґрафія выдана в році 1942 „Історія подкарпаторуськой літературы“, котра, хоть і поверхнім, але богатым фактоґрафічным матеріалом о розвитку літературы Підкарпаття од найдавнішых часів аж до 40-тых років XX. стороча є вызначным вкладом до літературы Підкарпаття. Треба тыж спомянути, же Степан Добош був завзятым противником мадярської влады, што ся тыкать вирішіня языкового вопросу на Підкарпатію. Доказом того є і ёго участь на написаню критичной рецензії (ведно з Ґ. Геровськым, В. Крайняницём, П. Лінтуром і другыма) на учебник „ґрамматика угрорусского языка“ (1940), вступ до котрого написав ведучий одділїня освіти реґентського комісаріату Карпатської теріторії (так ся тогды офіційно звало Підкарпаття) Юлій Марина. Тота рецензія ся обявила як самостатна брожура в р. 1941 і стала ся єднов з причін на скорі выряджіня того учебника зо школ.

Восени р. 1944, коли пришли войска Червеной армады, судьба Степана Добоша ся радикално змінила. В першы дні ослободжіня Мукачова од мадярських вояків, Добош був зволений, як вызначный педагог і участник партізанського руху (у септембрі – октобрі 1944 був партізанськов спойков Василя Русина), за члена Містьской самосправы Мукачова, пізніше ся став членом Народного выбору міста Мукачова. 26. новембра як гость був участником Першого зъядзу народных выборов Закарпатської України, котрый прирав Підкарпаття к Советській Україні (не вшыткым Підкарпатцям ся то любило, бо многы ся хотіли припоїти к Чеськословеньску, так як то было перед другов світовов войнов, но нихто ся їх на то не просив і тото насилне припоїня было выголошене як „воля народа“ – позн. ред.)

На зъязді была сформована Народна Рада Закарпатської України, на котрій были розділены владны функції. На пост „уповноваженого Народної Ради в справах освіти“ був выбранный вызначный писатель і журналіста Підкарпаття Іван Керча. Він выналожив много сил на реформованя школьської сістемы в краю і ей переведжіня на советський модел, як то было в тім часі жадане. До того процесу запоїв Іван Керча і Степана Добоша, з котрым были приятелі іщі з гімназійальных і універсітетных штудій. На пропозицію Івана Керчу Степан Добош ся в децембрі 1944 став на куртый час ведучим Мукачовской обходной академії, 7. януара 1945 ся став школьскым інспектором міста Ужгород.

Якраз в тот час ся зачало приправлєвати заложіня Ужгородської універсіты і Добош такой од зачатку ся став членом приправной комісії. 27 септембра 1945 на приказ „уповноваженого в ділах осві-

ть" ся Степан Добош став повіреним директором університету.

Святочно отворена Ужгородська універзіта была 18. октября 1945. „*Цей день – день нашої перемоги*“, такыма словами ректор привітав студентів новоствореної універзіты. Тогды ся виділо, же він буде ректором на довгы роки і буде боєвати за ёго престиж на уровни державы, але доля вирішила інакше... Діло в тім, же сполупрацівниця смутнознамой МДБ „СМЕРШ“ (тайной поліції), котры пришли на Підкарпатя ведно з Червенов армадов, барз слідовали, як ся розвивать ситуація в краю, причім дослідно аналізували політичну минулость шыткых активных діятелів сполоченьского жывота того періоду. Аж до того часу ся заховали сліды і інформації о Степанови Фенцикови і о других лідрах вышеспомянутой партії РНАЛ („Русская национально-автономная партия“). Як бывшый активіста той партії був Штефан Добош двараз на выслуку (в септембру і в октобру 1945). По другім выслуку Добош порозумів, же зістати на Підкарпатю бы было про него небезпечно, зато зачатком децем-

бра перекрочів граніцу і пришов на Пряшівщину. Тото му помогло уникнути перед трагічнов судьбов, яка постигла Андрія Патруса-Карпатського, Штефана Борецького, Василя Федака, Хому Чекана і многих далшых, котры в першы роки советської влады заставляли высокы державны посты, а за куртый час были выголошены за „антирадянські елементи“ і репресованы.

Як дістав чеськословенське обчанство, Степан Добош од децембра 1945 до послідніх днів свого жывота учів на середніх і високих школах Чеськословенська: в гімназії в Біджові (в Чехах, 1945 – 1946), в Пряшові (1946–1949), в Ліптовскім Мікулашу (1949 – 1951), на Лікарській факулті в Кошіцях (1951 – 1953), на універзіті в Братіславі (1953 – 1954), на Высшій школї педагогічній у Пряшові (1954 – 1959), на УПІШ в Кошіцях (1959 – 1978), де був 8 років ведучім Катедры руського языка і літературы. Жыючі на Пряшівщині, Добош продовжує у своїй научній роботі – у р. 1952 здобыває титул доктора філософії, в р. 1970 ся стає кандидатом наук, в р. 1961 доцентом. В тім періоді публікую

много научных статей з проблематики історії закарпатської літературы, много учебників руського языка про середній школы, монографії „*Адольф Іванович Добрянський. Очерк жизни и деятельности*“, (1956) і „*Юлий Иванович Ставровский-Попрадов. Очерк жизни и творчества*“ (1975). Послідні з названых работ, окреом того, же были верхом творчости Добоша як науковця, до днешнього дня зістають найґрунтовнішым з того, што ся будь-коли написало о закарпатських будителях. За выслідкы в науці був Штефан Добош в р. 1976 оцінений Премією І. Франка Словенського літерарного фонду, в р. 1977 за многорічну успішну педагогічну роботу дістав титул Заслужений учитель.

Степан Добош умер 23. февраля 1978 у Пряшові при докінчованю єдної із своїх научных статей. На родне Закарпатя ся николи не вернув, бо ёго мено там было табу. Днесь першого ректора Ужгородської універзіты Підкарпатцям припоминають ходем ёго публікації у фондах краєвых бібліотек, або портрет у фоає Економічної факулты Ужгородської універзіты. ■

Мґр. Гавриіл БЕСКИД, Пряшів

Вызначный історік і публіциста

(К 70-річному юбілею народжіння проф. Др. Івана ПОПА, др. н.)

Русины у Словакії і в інших країнах добрі знають мено Івана Попа, вызначного історіка-слависти, автора многих творів, котры суть цінным вкладом до історіоґрафії карпатських Русинів. Юбіланта як вызначного знателя історії і культуры карпатських Русинів зато называють „ходячов енциклопедіов“.

Іван Поп ся народив **26. мая 1938 року в Страбичові**, Мукачовского окресу, в тогдышній Чеськословенській републіці, днесь на Україні. Середню школу скінчив у Мукачові а од 1955 року штудовав на Історичній факулті Ужгородської універзіты. В 1960 році був вылучений із посліднього річника універзітнх штудій, бо не хотів підписати сполупрацу з КГБ в суднім процесі проти „українськым буржуазным націоналістам“. Заказали му робити в навчально-выховных інституціях, зато зачав робити у сфері ставебництва, лісного господарства, археології, аж наконець учів у селі Гукливе. В 1963 році му дозволили зробити штатны заклочны экзамены, але за условія, же одійде із Підкарпатя. І так І. Поп перешов до Москвы, де продовжував учіти ся в Інституті славянознавства і балканістики Академії наук СССР. Ту скінчив аспірантуру в роках 1963 – 1966, ту обґаїв і кандидатуру (1966) і доктора історичных наук (1988). В Москві робив як научный сполупрацівник на розлічных уровнях (1967 – 1988) і шефредактор (1988 – 1992) журналу „*Советское славяноведение*“ („*Славяноведение*“). Робив і в Інституті славянознавства. Ту написав монографії з історії діпломатії Чеськословенська („*Чехословацко-венгерские отношения*“, 1972; „*Чехословакия – СССР: 1941 – 1947*“, 1990), з історії уменя Чех і Моравы („*Искусство Чехии и Моравии IX начала XVI вв.*“, 1978). Руському читателєви принисив інформації з історії а культуры Підкарпатської Руси („*В горах и долинах Закарпатья*“, 1971; „*Ужгород – Мукачєво*“, 1987, в сполуавторстві з Димітрієм Попом в анґліцькым і французькым языку). Написав понад 130 научных статей зо славістики.

По роспадї Советського союзу понукли му в Ужгородській уні-

верзіті функцію професора і першого директора нововзникнутого Інституту карпатознавства. Він ся вернув до родного краю в надії, же свої знання і скусености ученого буде передавати молодому поколіню. В тых роках на Підкарпатю ся зачало русинське національне возроджіння, і так Іван Поп активн ся запоїв до того руху. Створив нову концепцію історії Підкарпатської Руси і національного розвитку Русинів. У своїх научных работах дав нову научну дефініцію національної ідентичности Русинів і в році 1990 зачав робити над публікаціов „*Краткая энциклопедия Подкарпатской Руси*“. Але в тім часі проти ёго особы ся зачав сильный одпор з боку „старых універзістів“ і припоївшых ся к ним галицькых націоналістів, котры проти нєму практиковали методы тоталітнго сістему.

То принутило І. Попа в р. 1994 перейти жыти і робити до Чеськой републікы, де є дотеперь – у місті Хеб. Ту продовжує у своїй научній роботі в области історії і культуры Русинів. Бере активну участь на научных конференціях у Бардеєві, Братіславі, Ніредьгазі, Празі, Пряшові, участный був на Світовім конгресі Русинів в р. 1997 в Будапешті а в р. 1999 в Ужгороді. В році 2001 в Ужгороді видав свою „*Энциклопедию Подкарпатской Руси*“, як єдину свого роду в Середній Европі. В р. 2002 у видавательстві „University of Toronto Press“ (Toronto, Buffalo, London), ведно з академіком Павлом Робертом Маґочієм выдали „*Энциклопедию русинской истории и культуры*“ („*Encyclopedia of Rusyn History and Culture*“). Пізніше з братом Димітрієм выдали монографію „*Замкы Подкарпатской Руси*“ (Ужгород 2003), дале вышла в чеськым языку коротка історія під назвов „*Подкарпатська Русь*“ („*Podkarpatská Rus*“, Praha 2005) а конечно у р. 2006 – друге видання „*Энциклопедии Подкарпатской Руси*“.

В научных работах і статях Іван Поп давав одповідь на многы діскутованы проблемы і вопросы з русинської історії і культуры, подав цалком нову інтерпретацію русинської етноґенезы, за што му належить наша вдяка і покливість. ■

• Юбіланта, родак із Страбичова на Підкарпатю, котрый теперь жыє і учітелює в Хебі (Чесько), історік-слависта, автор многих творів – проф. Др. Іван Поп, др. н.

Ілона АНДРАШКО

„Діалог меж культурами“

40 років з дня смерті извісного лемківського художника Епіфана Дровняка – Никифора Криницького (1895 – 1968)

Кажда русинська діаспора в Європі має своїх будителів, визначних діячів, героїв і художників. У Мадярщині таким був Антоній Годинка, у Словаччині – Енді Варгола, а у Польщі – Епіфан Дровняк. Про то, ким був Епіфан Дровняк (Никифор), у Мадярщині мало ко знає. Сись рук Європейська унія проводить под слоґеном „Діалог меж культурами“. Діла нас, русинів, то є дуже актуальнов темов, бо мы жыєме усяды по світу і єсьме неотдільнов частинов многих великих націй Европы. Позад сього діла русинів сись слоґен має свій своєродный дуалізм: з єдного боку то є діалог меж державами, де жыють русини, а з другого то є і діалог меж нами, русинами, бо дякуючи многим историчным причинам, позад котрых мы ся россіяли по світу, каждая русинська діаспора у Європі має „свою“ русинську культуру (свій варіант). Се є діла нас дуже важнов пригодов, бо дякуючи Європейській унії велика часть русинів жыє нараз в єдній державі. Се дає нам змогу свободно ся общати из нашими братами русинами у Європі, бульше познати культуру єден другого.

Епіфан Дровняк (Никифор) родився 21 мая 1895 у містечку Криниця, де тогды проживало бульше ги 90% лемків. Його мати (Євдокія Дровняк) была німа і робила служницю у криницьких пензіонах, у богатых ґаздів. Коли ся народив хворий хлопчик, то парох дав єму імня Епіфаній (25 мая день св. Епіфанія), айбо позад того, што сесе імня екзотичное і не є милозвучним, малого сирохмана зачали называти Никифором. Вун рус собі в Криничому селі, недалеко вуд ґрекокатолицької церкви. Ошколованя мусив лишити, бо дуже тяжко ся му давала наука. Ходив по різних роботах, заробляв собі на хліб. Не позераючи на то, шо Никифор писати ся навчив дакус кешервешно, вун из раннього дїтства любить малевати. Спершу вун малевав ґрифликом на дошці, пак церузов на маленьких папірчиках од цигаретликув, чоколады и п. За сись дар криничани іронічно прозивали го Матейком. Завто ош вун був мало чудным (чудно говорив, мав великі чудні уха, єго усягды попыхали. Позад сєго вун майліпше любив быти в церкви. И у тых часах вун малює себе коло святих, себе в єпископській мітрі, або на поднебеснуй хмарі.

Из зимы 1931 рока бідованням и жебрацтву Никифора приходить конець, і єго доля ся змінять. Вун знакомиться из лемберґським малярєм Романом Турином, котрый пригортать го до себе и помагать му матеріально. Вражений картинами Никифора, пан Роман пораховав дати єго картини до

паризької ґалереї „Leon Marseille“ на выставку українських, французьких и італійських художників, што ся одбыла у новембру 1932. Пусля сєй выставкы єго визнають як яскравого представника наївного малярства, приймають го до плеяды світових художників. У сись час творчеством Епіфана

Дровняка интересує польський художник Єжи Вольф, и у 1938 році публікує у часописі „Arkady“ нарис „Маляр наївного реалізму в Польщі. Никифор“, дякуючи котрому Никифора причислили до художників світового уровня. Айбо кар’єрі художника-самоука заважає война, а пак горезвісна акція Вісла, и Никифору в 1947 році доводиться пережыти долю усіх лемків у Польщі. Чорыри разы єго высылали до Щецина, а вун все ся вертав. Пішо, 700 кілометрів ишов, абы ся вернути на родну землю. Пак дораховали змінити єму національність и імня Ян и фамілію Никифор, і так го поляци лишили. (В урядах єго называли просто Нікіфор Криницький).

У 1949 році была одкрыта персонална выставка „Выставка художних робіт Яна Нікіфора з Криници“.

Айбо єго слава приходить аж у 1959 році на выставці в Парижі в ґалерії „Diny Vierny“. Потум вун выставлявся у Амстредамі, де єго малеваний світ родом из карпатської землі находить почесне місце коло картин Ван Ґоґа, Шаґала. У сєму році вун выставляється и в Бруселі, Лежі – там уедно з роботами Руссо. Вун достає много заказув на катрины и ікони, єго картини купувуть знамі європейські ґалерії. У 1960 році вун має выставку у Ґайфі и Єрусалимі, а у 1961 році у Франкфурті, Баден-Бадені, Гановері, Базилей. Пузніше в Римі, Відню, Чикаґу, Швейцарії, Лондоні и у многих других державах. У 60-ті роки мав вшытко: славу, узнання, велику суму грошей, авто, телевизор, айбо коло того був дуже хворым. Восени 1968 рока іде до села Фолуш, де у місному санаторію лічиться от туберкулоза, айбо хворота прогресує и **10 октовбра Никифор-Епіфан Дровняк – Матейко – Ян Нікіфор – Никифор Криницький – умерає**. Єдні из послідніх своїх картин художник пудписав „Найсвятіший Никифор“. Душа Никифора была аскетична, выповнена радостів и болєм, так як душа каждого лемка, русина. Вун малевав по памнати, був проєктантом своїм міст. Майхарактерні єго теми: ікони, церкви, сільська и варошська архітектура.

Доля Никифора лягла в основу сценарія фільма зманого польського режисера Кшиштофа Краузе „Мій Никифор“, котрый у 2005 році на міжнародном кінофестивалі у Чехії в місті Карлові Вары достав три призы а єден з них – Ґран-Прі. ■

• Епіфан Дровняк (Никифор Криницький): Автопортрет, 1930.

Модерна мадярська русиністика

Вшыток свій історичный час Русины бывали в Мадярськым королівстві, так же не є чудным, же до XX стороча культура сего етноса была в сфері інтересу мадярських учены. Кедь говорити за послідні стовкы годув, то майпереч мусай зазначити, же изглядованя культуры пудкарпатських Русинув в керетох окремой інституції зачалося 1919 года, коли історично перву у світі русинську катедру в Будапештськым університеті возглавив Александер Бонкало (Bónkáló Sándor). Хоць не фунговала довго позад політичных причин, айбо на все обстала перов меж подобныма научныма центрами. По другый раз и зясь у тот час, коли Пудкарпат на дакий час вернуло ся в состав Мадярщины и было заложено в Ужгороді 1941 года Подкарпатське Общество Наук, прообраз націоналнуй академії. Ся научна інституція хоць и за куртый час (мало булше, ги за три roky) встигла лиши-ти по собі красні результаты.

Третій, модерный, и до тепер майрезультативный, ги мені ся видить, крочай у розвою русиністики звязаный з имным скромного професора з відецькый Нїредьгазы Іштвана Удварі (Udvari István). Ипен сесь слависта, фахман з історії языка и культуры Русинув XVIII стороча, спершу організовав 1992 года а пак велми условно и ефективно вюг за дванадцять рокув катедру українськый и русинськый філології у містнуй высшуй школі.

З єдного бока, дако уповість, Іштван Удварі лем продовжив тоту изгядователську роботу, котру вун зачав ици задовго перед 1992 годом, айбо, з другого бока, самым титулом катедры вун єднозначно указав, же академічна мадярська наука годна и, булше того, має моралну повинність вернути ся по довгих годах гү традиціям, заложеным містныма русиністами Антонієм Годинков и Александром Бонкалом. Не таивший высоко оціненя предмета властных научных изгядовань, монархічного веденя часув „старой, доброй Мадярщины за Марії Терезії“, по гздувськы серйозный чоловік, страшний конзерватор у вшыткум, у науці у первый шор, сей ученый не позеравучи на йсі особености властнуй натуры, мож повісти, первый из сочасных му мадярських славівств найшов у собі силу пурвати установившое ся в совітський період академічне позераня на писемну культуру народа, котрый десятироччями по Другуй світовуй войні называли в угоду і побіднику карпатськыма украинцями (kárpátukránok). Сила людськый інерції и межи ученыма ся проявлять. Руські танкы уже доста давно вуйшли з Будапешта, а дако до тепер, наприклад, Няговську Постітлу называють украинськым писемным памятником, а майвірным народом Ференца Ракоція II. — украинцюв...

По довгих годах Іштван Удварі зберав по архівах русинськы культурні памятники XVIII стороча, изгядововав документи эпохи Марії Терезії, ключового періода по похопленя русинськый історії культуры у цілому и процесу, звязаным з днешнім возросшим інтересом гү русинськый культури з падом в Середной Европі комуністичных режимув. Нияк раз не нагодов ипен Іштван Удварі ініціював отвореня и фунгованя катедры українськый и русинськый філології в Нїредьгазськым педагогічнум інституті имени Дєрдя Бешенєї в 1992-93 гг. Добрі орієн-

тувучи ся у непростых періпетіях розвою русинського сосполства, нагле и брутально перерваных новыма гатарами по 1944 годі, зафіксовав сьакым кіпом вже у самом титулі новоотворенуй катедры природнєе право самоідентифікації русинського народа и изгядованя єго прошлости и днешнєсти в рамках державнуй офіціалнуй научнуй інституції. Мусай зазначити, же не побояв ся вчинити сей крочай нїредьгазський ученый такой по дакулькых первых и несмілых рактикув русинського ренесанса в державах Середной Европы. Як указав час, чин сей такой повностю пудтвердив правдиву інтуїцію компетентного знателя історії народув карпатського басена и оправдав ся

• Проф. Др. Михайл Капраль, к. н. із Нїредьгазської высшой школы у Мадярську.

Фотка: А. З.

в розвою русинськый культуры в Словакії, Полщі и Мадярщині, што наवरнені были в Европу, заганыбыв не єдного скептіка, голосившого, што Русины, котрі ся не воспользовали у свій час про окреме формованя властного етноса у благоприятный про то період т. н. „яри народув“ в половці XIX стороча, не будут бировати се вчинити в эпоху тоталнуй глобалізації. Айбо ужек гү половці 90-ых годов прошлого стороча русинськы сообщества паралелно з розвоєм демократичных цінностей в государствах регіона зберовали установити раз статус, а пудзнійше и росшырити культурне будованя в рамках окремого и рівноправного етноса помежи европськыма народами. Днес є аксіомов, же Русины – єдна из автохтонных національностей Мадярщины и Середной Европы в цілости, культурні традиції котрых изгядувуть ся, ги даких других народув, а нїредьгазська русиністика (изгядованя языка, красного писменства, історії и т. д. Русинув Мадярщины, Сербії, Словакії, Полщи и Украины) мають свої читаві традиції и досягненя, што добрі ся удображать в многочисленных публикаціях и окремых выданнях катедры. Сьыма своіма масштабныма публикаціями в слідуєющее десятироччя, організації вудань містных колеґ и загатарных авторув професор Іштван Удварі за сьакый беспрецедентно куртый час поберовав „вуверечи“ з культурной мапы карпатського регіона не єдно до того „білоє пятно“.

Самособов, же за йсе єдно мають Русины красно дяковати сєму чоловікови, што не лем захранив доброе имя „ничиєго“ народа, айбо и своіми публикаціями выбу-

довав доста читавый фундамент про будучих русиністув и не лем єдної Мадярщины, ибо пудготовив до печатаня и издав факсіміле многих русинських рарітетув, языковых памятников майперече XVII стороча; не лем регабілітовав славное имя академика Мадярськый Академії наук Антонія Годинкы, а дав надруквати работы великого русинського ученого и патриота, без котрых днес тяжко собі уявити русиністику XXI стороча. Не меншу цінность про будучность русиністики будут мати и інші публикації ученого у своїй голуці модернуй славістики. Возьму на ся смілость твердити, же феномен научных досягнень скромного професора из відецькый мадярськый высшуй школы єго сочасникам и будучим послідователям лем предстоїть до кунця розпознати и достойно оцінити. Вклад Іштвана Удварі в поєдні голуцкы модернуй славістики вызывають зачудованя, у їх масштабі и глущі іщи за жита ученого нико не смів пуддати сомніву. Особі заслуги сего мадярського слависти на полю модернуй русинськый культуры. Коли 2004 года веденя ціломадярського русинського самосправованя в Будапешті (по первый раз в історії русинського національного двиганя!) основало медалію памянтя академика Антонія Годинкы за досягненя у сфері культуры, ни у кого не было сомніву, же в номінації „наука“ первым носителем честного удзначеня по праву має быти професор Іштван Удварі...

Днес мы, робутники катедры и вшыкі, надиву ся, русиністы Мадярщины, сміло годні охарактерізовати організованя катедры українськый и русинськый філології в Нїредьгазі професором Удварі, і результатівное функціонованя онь до передчаснуй смерти ученого в новембрі 2005 года, ги прозорливый и велєактуальный про днешніх Русинув чин мудрого чоловіка и ученого.

Результаты вшелякый научнуй інституції у первый шор суть представлені у її выданнях. Не мудрувучи, представиме публикації, што мають цінность про днешню науку за культуру Русинув.

Зачнеме на самый перед з вудань факсіміле.

Катихисісє малый или наука православно-христїанска сокращенна. Во благочестное воспитаніе юношества Дієцєсіи мункачовскїа. Составленна въ Оунгварѣ. Въ Будинѣ градѣ. Печатано писмены Крап. Всєучилища Пештанскаг...., 1801. [репринт 140x200 мм], Nyiregyháza, 1997. 204 с.

Букварь языка рускаг... съ прочіимъ руководіємъ начинающихъ оучитися. Въ Будинѣ Печатано при Кралевскомъ Університетѣ Писмены Славено-Сербскїа типограф. 1799. [репринт 115x165 мм], Nyiregyháza, 1998. 84 с.

Обидва выдання представляють читаву цінность про изгядователюв історії русинського літературного языка, ибо сі книги довшой час не были доступні по ширші круги научнуй сосполности, а педіг велми ясно свідчать за фунгованя ужек в кунцєві XVIII стороча три стілы русинського літературного языка. Туй накурто уповіме то, што язык, котрый був понукнутый про „світськы“ нужды, був велми демократізований, т. є. наближений гү живуй бесіді парохіанув Мукачовськый грекокатоліцькый єпархії.

Букварь, котрый, на нашу знамость, вудав ся з 1797 до 1850 года сім раз и заганыв ся такой на каждую з булше ги 700 парохій

епархії, і в котром фіксувалися елементи живий русинський бесіди, фактично ісповняв кодифікаторську функцію, кедь зважити, який се був авторитетный документ про Русинув, ибо выходив од единствену тогдашню державну інституцію, што захищала сей народ у Мадярську королівстві. Шкода, што се прогресивное про свуй час направлена розвою літературного языка, основаное на выхоснованю живуй бесіды, што го предложив генералный каноник епархії Іоан Кутка, не дустало пак пуддержки духовенської еліты края, котра грала ведучу роллю в становленю и розвоі русинський культури. Булше того, сякі демократизуючі язык тенденції не пропагандувалися духовенством онь до тридцятих годов XX стороча. Репринтні книги снабжені матеріалами, котрі коментувуть їх языкові особености и репрезентувуть тот історичный фон, на котром обидви видання обявили ся в кунцях XVIII стороча.

ELEMENTA puerilis institutionis in lingua latina. Claudiopoli Typis Academ. Soc. JESU per Andream Feij Anno 1746. НАЧАЛО ПИСМЕНЬ Дѣтемъ къ наставленію на Латинскомъ языкѣ. Повеленіемъ и накладомъ БѣОЛЮБИВАГО К҃УР МИХАИЛА МАНУИЛА ОЛШАВСКИ Еппа Росѣискаго, Мукач. и Марамороскаго над Людьми Восточнаго Набоженства во Оуграх... Напечатася въ Коложварской Типографіи лѣта ГДНА 5478MS. [репринт 95х155 мм], Nyiregyháza, 1999. 52+18 с.

Се видана в богаты історії Мукачовський грекокатоліцький епархії ілюструє новий и якустний етап розвою. Появилось вно такой нараз по отвореню в Мукачові 1744 года первый учебный інституції про пудготовку властных священников восточного (грекокатоліцького) обряда. Ги слідує из оглавления, осуществлено оно было при помощи езуитского чина и напечатано в Коложварі (Клужі) кірпильськими буквами, довозеными из Тырнавы. Подля традиції тогдашнього книгопечатання, на зачатку учебника была дана азбука и швелиякія сочетания букв. У другой части видана напечатані основы теології (поз.: „Млтвы“, „Сѣмволъ православныя вѣры“ и п; арифметики: „... числахъ“ (арабскі и латинскі числа од единички до міліона). Цілий текст видана продубльований по латинскы (шорик латинськими – шорик церковнославянськими буквами), што робило учебник універсальным, довольно вошколовати на добрі познатых про учеников двокласнуй Мукачовський семінарії церковных текстах и латинський язык. Церковнославянський язык книжочки не має в собі нияких слівуд містных діалектуд. Текст був позичений из даякого московського видання. За йсе свідчить ото, же на місті „ѣ“ всяды буква „е“, поз., латинско-руськы пары „fle-флѣ, sle-слѣ“, писаня числа „двѣ-натцать“. Гу тому ищи в тексті не є буквы на позначеня фрикативного звука „r“ („h“).

Утицюзнина, газдуство и прошлост южнокарпатських русинувъ. Написау еденъ сокрыницькый сирохманъ [репринт 125х185 мм], Nyiregyháza, 1999. 104 с.

Се видана знакомити широкі круги читателей з едним из май познатых писемных памятникуд XX стороча, написаных на живуй народнуй бесіді пудкарпатських Русинув. Автор памятника велѣчестованыи мадярський и русинський ученый-слависта, академик Мадярський Академіи Наук Антоній Годинка. Ся невелика книжочка без сомніва заінітересує швытких, ко ся заоберать історієв Русинув, майпереч тых, ко изглагоує процессы сознательного и послідовательного формования русинського літературного языка на основі живых народных говоруд, активным сторонником чого и выступав великий патриот и знатель родного края Антоній Годинка. Ги пишуть в спередслові її днешні издателі, книга, потовмачена з

русинського и видана в Будапешті, Лондоні, Парижі..., „палена, нищена, замовчована, днись встає, як фенікс из попіля, жебы учить нас честовати каждый народ, ёго самобытну культуру, ёго історію“.

Няовские поучения. Факсимильное воспроизведение текста по изданию А. Л. Петрова с вводной статьей Ласло Дзжѣ. Под редакцией и с предисловием Андраша Золтана. Nyiregyháza, 2006. LXXIV+226 с.

Послѣдня книга факсиміле видана в Нїредьгазі ужек без іштвана Удварія, хоць и не без ёго вклада. Ипен вун пудготовив ксерокопію майціннуй русинський писемнуй памятки, котров є, на мою гадку, Нгаївська постіла, котру переже выдау в Петрограді велѣчестованыи руський русиниста Алексей Леонідович Петров и котра вжек давно была бібліографічний рідкостєв не лем у Мадярщині. То, што не встиг за жытя професор Удварі, довог до логічного кунця Андраш Золтан, который уедно з многоручным изглагоуательм памятки Ласловом Дежє выдали сю книгу. За її содержания и язык лем туюко уповім, же написана булше ги за 350 годов до „Утицюзнины...“ Антонія Годинки тым же южномараморощьським говором, который до днесь захранили Русины на сюю части Пудкарпатья. Ищи еднo: лем тых двох книг, ми ся видить, абсолютно доста на то, обы днешні Русины мали на што ся сперті, розвивавучи свою націоналну культуру хоць у яких неблагоприятных днешних вонкашних условиях...

Не менше цінными про современных русинських лексикографуд вадь фахмануд з иных научных голуз суть видана іштвана Удварія и ёго колег, в котрых зобрали русинські тексты прошлых стороч, ци то богаті матеріалы урбаріов часуд Марії Терезії, ци то документи, што вышли из канцеларії ведучої (и ци не единствену за цілі стовкы годов!) русинський інституції – Мукачовський грекокатоліцький епархії, ци писемство майрезультатного, „золотого“, ги дако каже, періода розвою русинський культури 1939 – 1944 годов. Зачнеме за хронологієв.

Іштван Удварі. Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 6. Nyiregyháza, 1999. 127 с.

В книзі представлені богаті языкові матеріалы XVIII стороча. Реформы часуд Марії Терезії доста читаво отразили ся на многих сторонах животоу народуд карпатського басена. Урбаріална реформа гу тому ищи добрый дарчик про изглагоуательюв історії русинських говоруд, котрі в печатануї формі по первый раз доста адекватно были зафіксовані при описови газдувського бываня селян от Марамороща на востоці до Спіша на западі. Цінностєв сєго видання є то, же поедні урбары суть напечатані факсиміле, што по первый раз ся стало. Написана книга красным русинським языком, што само по собі представлять немалый интерес про фахмануд-русинистуд.

Удварі Іштван: Збирка жерел про студиі русинського писемства I. Кириличні убжжники мукачовського епископа Андрія Бачинського. Редігован Ігорь Керча. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 12. Нїредьгаза, 2002. 238 с.

У сюм I томі едіції представені документи, што вышли из канцеларії мукачовського епископа Андрія Бачинського, одогравшого рішачую роллю в росшырєваню ідей Просвітительства в Подкарпатю и пудготовившого у другой половці XVIII стороча предисловія про формования и розвоі русинський націоналнуй ідеї и ставлення русинський еліты. Ипен в языкови канцеларії явно проявили ся черты так называного „язычія“, літературного русинського языка, што зберав у собі языкові елементы швелияких изводуд церковнославянського языка и містных

живых народных говоруд, который в разных редакциях функционовав онь до первый трети XX стороча. Ідеї просвітительства, як не чудно, выходили про подкарпатських Русинув из Відня. Интересно, што в значнуй мірі и великоруський языковий вплив (который надале пак уедно з другими факторами привів гу формованю русофилський орієнтації булшуй части інтелігенції края, што онь до 40-х годов XX стороча твердо стояла за хоснованя в якусти літературного языка — великоруського) ипен в булшуй мірі ишло из Запада, воткы (ведно з ідеями просвітительства) поступали в канцеларію Мукачовського епископата офіціалні документи. Язык послѣдних, треба признати, указав великий вплив на язык убжжников канцеларії Андрія Бачинського, котрі, у свою очередь, пак заганяли ся в деканські округы (на тот час – 60), а водты – на парохії епархії (булше ги 700).

У другом томі едіції, што увідів світло світа в послѣдній рук жытя автора, ср.: *Удварі Іштван: Собрание источников для изучения русинской письменности. II. Епископы Гавриил Благовоский, Мануйл Ольшавский, Иоанн Брадач и их время. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 17. Нїредьгаза, 2005. 227 с.*, суть поміщені аналогічні документи эпохи переже діятельства епископа Андрія Бачинського.

Третій том, поз.: *Удварі Іштван: Зберка жерел про студиі русинського писемства. III. Гадор Стрипський, народописник, бібліограф, языкознаватель, товач. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 21. Nyiregyháza, 2007. 257 с.*, докончовав по смерти Іштвана Удварія многоручный сотрудник професора Ігорь Керча, который у спередслові „Послѣдня книга професора Удварі“ атсяк пише за її содержания: „Судьба и труды Гадора Стрипского, як мало котрого з наших вузнанных людей, убивают, гибы в зиркалі, проблемы того не легкого часу, што выплывали из переділа Европы, при котрум Пудкарпатю припала роля беспомочной жертвы політичных плануд ёго амбітнх експанзивных сосідув. Тот час починув шкочу и поклав нестерпаву печать, доднесь спозначну на многих прояхах современного русинського языка.“ Додам туюко, же ся книга открыват про многих днешных молодых читателей саму дармо забыту поставу славного русинського ученого первый половкы XX стороча Гадора Стрипського. За йсе свідать и матеріалы сєго автора, што суть поміщені у первом томі новуй катедралнуй едіції, што ся зачала пудготовляти без основателя катедры, айбо подля заложенных ним традицій и цінностей, поз.: *Русинський дайджест 1939-1944. I. Наука. Научні и научно-популярні тексты з новинок 1939-1944 гг. Матеріалы ушорив и спередслово написав Михаил Капраль. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 23. Nyiregyháza, 2008. 200 с.*, в котрой обявені до теперь неізвістні публікації як горі споминаного Гадора Стрипського, так и познатых у краї Іринєя Контровича, Федора Потушняка и Петра Мигоча.

Продовжінєм, надіву ся, не послѣдніма виданнями нїредьгазького годинкозавства (восьма и девята книга, вручена творчости видного мадярського історика-слависти Антонія Годинки), суть книги 2005 и 2006 года:

Годинка Антоній: Час гурише ги вода... Русинські тексты. Матеріал зобрав, ушорив, коментарії застачив и вступное слово написав Михаил Капраль. Спередслово Іштвана Удварі. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 16. Nyiregyháza, 2005. 199 с.

Годинка Антоній: Як проживали нашѣ духовники. Русинські тексты II. Матеріал зобрав, коментарії застачив и вступное слово написав Михаил Капраль. Studia

Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 19. Nyiregyháza, 2006. 166 c.

Честованое имя и научна дїдузина майбулшого русинського ученого XX стороча, історика, академика Мадярської академії наук Антонія Годинки (1864 – 1946) довгий час была затворена. Пуд комуністичным заказом на довгі десятироча ученый був ведно зо своїм народом.

Обидві книги, составляють ся из текстов Антонія Годинки, котрі в булшости были напечатані за жытя ученого, ясно ілуструють цілієнаправленое стреміє русинського автора подати обективну історію Русинув на їх роднум языкови. Два меживойнові десятироча на фонї твердуй языковий и ідеологічний битки містных русофілів з українофілами ученый послїдователно боронив інтереси третьей силы, што ратовала за самодостаточный розвой русинського етноса, формованя русинського літературного языка майпереч на основі живуй народный бесїды родакув Пудкарпата.

Общий культурный и научный уровень ученого, з єдного бока, и доброе знаня рудного южнотамарошского говора, з другого бока, довели Антонієви Годинкови опровергнути велми росширеноє межі сочасниками скептичное отношеня гү можности возведеня в ранг літературного языка живуй бесїды пудкарпатських Русинув. Мадярський академик лишив на материнськым языкови до тепер не поліпшені ным образцї научных, публіцистичных и красного писменства текстов.

Туй яло лем только додати, же само имя славного академика Антонія Годинки отворив наново про сочасникув и пен Іштван Удварі, котрый ищи 1991 года пудготовив до печатаня сю книгу ученого: *Глаголница (сборка всѣх глаголуѣ пудкарпатсько-русинского языка). Русинско-мадярський словарь глаголуѣ. Въ Ужгородѣ, 1922. Нїредьѣаза, 1991. LXXVII-436 c. [препрїнт 160x230 мм], а пак 1993 года ведно з колегами из Нїредьѣазкый Высшуй богословськый школы Сятого Атанаса провюг межинародную конференцію, по котрой вуйшли двї книги, поз.: *Hodinka Antal Emlékkönyv. Tanulmányok Hodinka Antal tiszteletére. Szerk.: Udvari István. Nyiregyháza, 1993. 458 c.* и *Dolgozatok Hodinka Antal tiszteletére /Наукові дослідження на честь Антонія Годинки/ Szerkesztette: Udvari István. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 1. Nyiregyháza, 1993. 92 c.**

Не меншый позур достойні межі виданями катедры тотї роботи, в котрых аналізує ся лексика русинських літературных памятникув. Се на самый перед книги извїстного мадярського філолога Ласлова Дежї, поз.: *Дже Ласло. Деловая писменность русинов в XVII-XVIII веках. Словарь, анализ, тексты / Под общей редакцией Иштвана Удварі. Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 4. Nyiregyháza, 1996. 336 c.*

Матеріали сї, пудготовленї ищи в 80-ї годы XX стороча, увиділи світло свїта в научной едіції *Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia* и будуть, віруву, богатым жерелом майпереч фактографичным про изглядователюв історії розвою русинського літературного языка, історичный граматикы и лексикології. Туй треба додати, же ищи сперед десятироча роками и зясь не без пудтримки Іштвана Удварі была выпечатана переже и сеся книга подобной тематики, поз.: *Дже Ласло: Украинская лексика сер. XVI века: Навоевские поучения (словарь и анализ). Дебрецен, 1985. 525 c.*

Важное місце в шорї многочисленных видань, што ініціював, писав вадь редаговав Іштван Удварі, занимать діалектологічний словарь, поз.: *Бевка Олекса: Словник-пам'ятник. Діалектний словник села Поляни Мараморощьского комитату. Studia*

Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 15. Nyiregyháza, 2004. 178 c., што представлять немалу цїнність про модерных русинських лексикографув. За йсю книгу ищи только уповісти мусай, же формованя літературного языка велми важна складова часть національного возроженя Русинув, айбо сей процес лем завершинкова фаза языкового будованя. Паралелно в условиях, накопи велми бурно розвивавуть ся сосполні отношеня в Европї, послїдню стовку годув ишли и идуть природні асиміляційні процеси, што само по собі велми существенно звужать жерелну базу формованя літературного языка. Первыми в сюї сїтуації страдають „новї” варощане (а таких в условиях бурной урбанізації послїдніх ста років было немало) и обывательство окраєвых и островных теріторій. За послїдню стовку роков безвозвратно страчені огромні духовні цїнности, гыне пораз самобытна и уникална культура не єдного етноса. По мірі ускореня тых деструктивных процесув удну традиційну народную культуру изглядователї все рідше и рідше доставуть можность доступа гү самому предмету изглядовань.

Інтуїтивно чувствувуть потребу захранити хоть лем дашто из „фаїный, доброй минулости” и рядови носителї русинськый культуры, котрой сї процеси добрі знанї. При шыткый позитивности матеріальных цїнностей постіндустріального сосполства, челядь з болестєв лучить ся з властнов духовнов дїдузинов. Олекса Бевка, селськый учитель из Вишавськый долины, окраїны русинських діалектув южной части історичного Мараморощьского комїтату, по сути повностю изоловануй теріторії, што днес в Румынії, булше ги всямдесят годув, попробовав хоть лем на папірєви зафіксувати родный вумераючий діалект. В титулі бережливо позбраних ним за такой булш ги пувстороча лексичных матеріалув, пудготовленых гү печатаню, шкода, йбо домінують мінорні нотки: „Словарь-памятник”. З трагічных судьбов свого говора, кедь судити за текстом спередслова, автор діалектного словаря, видить ся, вжєк измирился...

Про изглядователюв історії формованя модерного русинського літературного языка цїнность представлять и работа *Medve Zoltán: Petőfi a ruszin nép nyelvén. Petőfi Sándor kárpátaljai ruszin fordításainak antológiája. Szerkesztette és az előszót írta: Udvari István. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 18. Nyiregyháza, 2005. 175 old.*, в котрой напечатанї такой ушыткї товмаченя Шандора Петєвфї у Подкарпатю за шыток час фунгованя русинського літературного языка.

Туй валовшно бы одзначити за ищи єден важный штрих гү научной біографії Іштвана Удварі и веденый ним катедры. Ипен пуд єго руководством фактично сформовав ся научный стиль модерного русинського літературного языка. Научні результаты єго изглядовань языка эпохи Марії Терезї, што за них бесїда ишла выше, ги и сеся книга (Удварі Іштван: *Образчики з історії пудкарпатських Русинув. XVIII. столітїє. Изглядовання з історії культуры и языка. Ужгород, 2000. 336 c.*) напечатанї суть модернов формов карпато-русинського языка, ги и слїдуючі виданя иных авторув, што ся печатали за участвованя и пудтримки Іштвана Удварі, наприклад, поз.:

Матяш король Русинув. Матеріал убрав, ушорює, застачіє властными статями, коментарями и словником Ігорь Керча. Спередслова написав и общу редакцію мав Іштван Удварі. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 8. Nyiregyháza, 2001. 160 c.

Книга познатого знателя мадярсько-русинських культурных контактув, поета и товмача Ігоря Керчі зо сфєры етнографічнуй, історичнуй и красписнуй літературы, што

освічує єдного из майпознатых и популярных історичных (а послїдніх стороча и легендарных) персонажїх мадярсько-русинськый історії и культуры – короля Матяша (1440 – 1458 – 1490). Выданя содержить богатый фольклорный матеріал (казки, записанї в Пудкарпатю, доповненї суть матеріалами з мадярських, словацьких, руських и украинських зборникув), изглядованя за інтерєснє эпоху, за котру только мало познають днешні пудкарпатські потомки даколи пудданных короля Матяша, годно быти, майбулш честованого межі містнов челядєв історичного персонажа, што натально нашїроко представлений в устнуй народно-поетичнуй творчости народув, у тум числї русинського, што даколи бывали доведна у Мадярськым королєвствї.

Капраль Михаїл: Подкарпатское Общество Наук. Публикации. 1941-1944 / A Kárpátaljai Tudományos Társaság. Kiadványok: 1941-1944/. Studia Ukrainica et Rusinica Nyiregyháziensia 10. Nyiregyháza, 2002. 172 c.

В роботї по первый раз представлені повні факты выдавательского діятелства русинського научного общества (прототїпа націоналнуй академії наук) в роки Другуй світовуй войны, котрі не позєравучи на шытку їх суровость были майпродуктивными в історії русинськый культуры, „золотым сторочам” про Русинув. У виданєві бібліографічного характера окреме представлено содержания періодикы общества: научного журнала „Зоря – Najnal”, літературно-публіцистичного журнала „Литература Недїля”, діточого місячника „Руська Молодежь”, календарюв общества; бібліографичное описаня такой стовки книг, што вийшли пуд єїдов научного общества, котрое не позєравучи на тяжкі воєні годы вело черезвычайно активное діятельство в области розвою русинськый культуры. У прилогах в книзі представлені програмові публікації Общества на сторонах періодикы, лішта росшифрованных псевдонїмів и криптонїмів авторув Подкарпатского Общества Наук.

Мало особняком выступать з сєго шора учебник русинського языка войводиный редакції, што го пудготовила мішкольська авторка *Марія Йоббадь-Жирос: Витайце у нас! 15 лекцій бачванско-сримского руского языка. Nyiregyháza, 1998. – 353 c.*

Выданя первого повноцінного учебника русинського языка про иностранцюв (в сєм случаю, про мадярських ученикув) – свідочтво дальшого розвою русинського феномена, котрым є модерна бачско-сримська русинська культура, важнов частєв котрой є сей варіант русинського літературного языка, котрий ищи раз ужєк на мадярськый культурный теріторії продемонстрував сьакым кіпом свуй високий функціоналный статус лїдера у шорї модерных славянських літературных мікроязыкув.

Зо шыткых Русинув Австро-Мадярщини, котрі по розваленю монархії были розметанї по рузных государствах, майюжні представителї сєго етноса, не позєравучи на свою чиселну мізерность (менше ги 20 тысяч, з них, за переписованєм 1989 года, 17 652 бывали у Войводїні), побєровали ищи в перві десятироча XX віка не лем кодїфікувати літературный язык, айбо и пак надалє, майбулш в составі Автономнуй области СФРЮ – читаво росширити єго функціоналні можности (красное писменство, шєлиякі періодичні виданя, вошколованя, научне, релїгїєне, адміністративне фунгованя).

Так накурто упозїрує днешня модерна (постсоціалїстична) мадярська русинїстика, кедь повзєрати на ї окремі виданя. **Ищи колосить ся нива, засїяна Іштваном Удваріом. Як буде надалє на сєм полю, у многум зависить од розвою днешннуй русинськый сосполности в Мадярщинї.** ■

Наталія ГНАТКО, Вуковар

Школство Руснацох у Републики Горватскей (2.)

(Продовжіня з минулого чісла.)

XI Вечари културного скарбу Руснацох

Школского 2004/05. року до настави руского языка и култури, на предклад учительки Наталії Гнатко, запровадзени вигледовацки роботи у писменей форми и форми паноа, вязани за очуванє културного скарбу Руснацох у Петровцох. Школяре 8. класи то наволоали *»Мала матура з руского языка«*. До конца школского року зробени єдна колективна и дзевец самостойни роботи од котрих два у писменей форми. Истого року, на предклад 8. класи вигледани свадзебни звичаї Руснацох у Петровцох. З нагоди сценского виводзєня того обичаю, отворени нови циклус: *»Вечари културного скарбу Руснацох«*. Основа свадзебней програми була нїтка очуваня културного скарбу у Петровцох, ткана ведно з нїтками виучованя языка, литературы, историй и ґеоґрафії Руснацох.

»Свадзебни звичаї Руснацох у Петровцох«, 2005. року

»Млодята«

Школского 2005/06. року, тиж зоз школярами висших класох, вигледани и сценски виведзени жимски обичай Руснацох: *»Препреданє«*. Реализация обидвох обичаюх була у сотрудніцтве зоз школским тамбуровим оркестром, чийо члени шицки ходзели на наставу пестованя руского языка. Школяре од 1. по 4. класу вигледовали о забутих крачунских обичаюх Руснацох. На школскей програмі перше приказали як

ше дакеди на Вилію вечар ходзело по шпиваню зоз гвизду и вертепом, а вец так порихтани, того року у Петровцох ходзели и по шпиваню.

3 »Препреданьом« школяре руских оддзелєньох наступели и на »Петровским дзвону«, 2006.

Дворочни резултати вигледовацкей роботи у петровскей школи даваю ясну слику же таки способ одвитує настави руского языка и доприноши:

- усовершаваню усного и писменого висловйованя;
- очуваню и пестованю културного скарбу Руснацох при младших ґенераційох;
- лєгчейшому усвойованю знаня, котре и длузей тирва;
- розвою креативносци, новинарского и вигледавацкоґо духа;
- заинтересованосци велїх школярох за наставу пестованя руского языка и култури.

При организації вечарох литературней творчосци и вечарох културного скарбу Руснацох, учительки руского языка вше мали потримовку од директора, педагоґа, учителькох класней настави, а од 2004. року и од членох Актива учительох руского языка.

XII Горватски национални образовни стандард

Од школского 2006/07. року до настави уведзени горватски национални образовни стандард (ГНОС), як нови приступ поучованя у основней школи. ГНОС унапрямени на:

- розтерхованю ґрадива шицких наставних предметох,
- осучасньованю воспитно-образовних змистох,
- предметней и медзипредметней повязаносци наставних змистох на горизонталним и вертикалним уровню та
- одредзованю воспитно-образовних цильох спрам розвойних можлівосцох школярох.

Наставни процес по ГНОС-у унапрямени справ школяра (а не лем на зміст ґрадива), на тот спосіб же би школяр зоз свою самостойну виглядовацку роботу дошол до одредзених знаньох и спознаньох, хаснуючи при тим и други жридла, а не лем учебнік. Нови спосіб роботи у основней школи у подполносци одвитує настави пестованя руского языка и култури.

Зоз запровадзованьом настави по ГНОС-у, у миклошевскей школи удало ше же би єдна часц годзинох тей настави у нїзших класох вошла до порядней настави, цо досц вплївовало на подзвигованю уровня тей настави медзи школярами. У петровскей школи ше лем три годзини трецей класи отримую пополадню, а шицки други годзини нїзших класох у порядней настави.

Кед бизме анализовали резултати настави пестованя руского языка и култури у Подручней школи Петровци, лем два роки назадок, пред собу маме даскельо школярски виглядовацки роботи (друковани у збирки приповедкох »Priče iz III. OŠ« и у новинох »Руснаково класки«), и два презентовани мини проєкти: »Свадзєбни звичаї Руснацох« и »Препреданє« (сотрудніцтво зоз школским тамбуровим оркестром професора Томислава Руская), цо нам дава одвит же зме добре унапрямели наставу руского языка. Понеже настрада по ГНОС-у наглашено потримує теренску наставу и вонка з учалнї, хаснуючи при тим виглядовацки методи як и презентованє зробеного, велї народни обичаї Руснацох достали векшу можлївосц буц отаргнути од забуца.

У школским 2006/07. року, теранска настрада и виглядовацки роботи школярох у одредзених наставних темох успишно реализовани. Настрада ше часто одвивала и у руских обисцох, а викладали ю баби и дїдове школярох, або Петровчанє хтори школяром знали потолковац о зачуваней старини у своїм доме вязаней за културни скарб Руснацох. Зоз таким спосібом учєня, кед школяре уж од малючка започню зоз виглядованьом културного скарбу свойого народа и о животу своїх предкох, вєц им настрада пестованя руского языка и култури будзе интереснейша, а знанє здобуте на тот спосіб будзе длужей тирвац. Праве то и основни ціль тей настави.

У миклошевскей школи ГНОС ше реализує през предметну и медзипредметну повязаносцу наставних змістох на горизонталним и вертикалним уровню.

XIII Сотрудніцтво и културна діялносц

На подручю културней діялносци пестованя руского языка и култури, попри реализації вельочислених школских културних програмах, витворене сотрудничтво школярох руских оддзєлєньох петровскей и миклошевскей школи хторе потвердзєли и їх директоре. Так на 6. и 7. Школским вечару литературней творчосци Руснацох у петровскей школи, хтори були пошвєчени лауреатом Премії Александра Духновича, Агнєти Бучко Папгаргаї и Любки Сеґєди-Фалц, участвовали и школяре руских оддзєлєньох зоз Миклошевцох.

Школярки руских оддзєлєньох зоз Миклошевцох на Вечарох поезії у Петровцох

Тото сотрудничтво предлужене на отвераню новей миклошевскей школи (2006. року), як и 2007. року на Школским литературно-музичним вечару »Мойому валалу«. Значне повєсц же вечар бул пошвєчени руским писательом родзєним у Миклошевцох, а то були: Митро Надь, Штефан Гудак, Агнєта Бучко Папгаргаї и Весна Папуґа Берєц. Госц вечара була лауреатка награди Премії Александра Духновича, Любка Сеґєи-Фалц.

На литературно-музичним вечару »Мойому валалу«, 2007. миклошевски и петровски хлопци и дзивчата з учительками руского языка проф. Марию Хома, Наталию Гнатко и з поважним госцом вечара, лауреаткинью Любку Сеґєи-Фалц.

Зоз програмами пририхтаними на настави пестованя руского языка и култури, окрема на своїх школских вечарох, школяре обидвох школах наступали на манифеастаційох »Петровски дзвон« у Петровцох (сотрудніцтво зоз КУД-ом Яким Гарди), литературно-музичним вечару »Стретнуца« у Петровцох (сотрудніцтво зоз Дружтвом »Руснак«) и на манифестації »Миклошевци« у Миклошевцох (сотрудніцтво зоз КУД-ом Яким Говля), лем миклошевске оддзеленє.

Литерарни и подобово роботи школярох на руским языке, обявйовани у рижних часописох и зборнікох як цо то:

1. »Голубица«, часопис школярох ОШ Антуна Бауера, Вуковар
2. »Приповедки III. основней школи«, зборнік роботох школярох ОШ Антуна Бауера, Вуковар
3. »Руснаково класки«, новини Руснацох у Републики Горватскей – Дружтво »Руснак«
4. »Венчик«, часопис за дзеци и младеж – Союз Русиных и Українцох РГ
5. »Заградка«, часопис за дзеци – Руске слово, Нови Сад

Школяре з Петровцох и Миклошевцох, зоз своїма литературними и подобовими роботами, 2006. року участвовали у проєкту »Дзеци ведно«. Проєкт мал змагательну форму, а порушала го мисия OESS-а у Горватскей и Министерство науки, образования и спорта. Медзи наградзеними и окреме похваленими були и нашо школяре: Анита Надь зоз Петровцох достала награду за литературну роботу написану на руским языке, Мирон Гнатко з Вуковару за подобову роботу, а Ванеса Бики зоз Миклошевцох достала похвалу за подобову роботу. Награди и припознання уручел им водитель мисії OESS-а, велепосланік **Jorge Feuentes**.

Наградзени: Анита Надь, 4. класа

Мирон Гнатко, 5. класа

Ванеса Бики, 8. класа

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ

XIV Наставна програма и учебніки

Кед у марцу 1999. року ознова започала настава руского языка у Петровцох и Миклошевцох, почежкосци були присутни уж на самом початку прето же не було ані урядовой наставней програми, ані учебнікох за наставу. Гоч Наставна програма хтору порихтала др. Еуґения Барич за Малу школу руского языка не одвитовала, вона вельо похасновала учительком за виробок рочних наставних програмах, та з тим одбавела значну улогу початного периоду реализації настави руского языка у самостойней Републики Горватскей.

У шицких наставних подручох тей настави рушело ше од самого початку, без операня на помоц Руснацох за Дунайом, чийо ше наставни програми, учебніки и други дидактично-методични материяли могли хасновац у настави под час бувшей Югославії. Директоре школах Иван Мадярош и Мария Мадярац намагали ше обезпечити цо вецей наставни средства потребни тей настави. Учителки класней настави у ПШ Петровци потримовали тоту наставу и давали ей значну увагу на тот способ же од самого початку една часц годзинох мала места у порядним розпорядку. У Миклошевцох годзини ше отримовали лем пополудню.

Иван Мадярош, директор ОШ Антуна Бауера Вуковар, ПШ Петровци

Мария Мадярац ОШ Чаковци, ПШ Миклошевци

Наталия Гнатко учителька руского языка

Мария Хома професорка руского языка

Понеже Союз Русиных и Українцох Републики Горватскей, як потерашні инициатор настави виучованя руского языка, од мирней реинтеграції не ришел наставну програму и учебніки, до того ше активно уключел Актив учительох руского языка и култури, хтори формовани 2003. року у рамках Дружтва »Руснак«. Понеже ше до Активу уключили 12 учителей хтори по тераз робели або робя у настави руского языка, вон порушал ришованє основних фахових потребох за тоту наставу, а учителя тей настави достали компетентну потримовку и помоц у дальшей роботі. Неодлуга, тим учительох у составе: Мария Хома, мр. Нада Баїч, Любка Сеґеди-Фалц, Еуґения Врабец и Наталия Гнатко виробел першу наставну програму за шицки наставни подруча тей настави и послал ю до Министерства науки, образования и спорта 2005. року и до Заводу за школство 2006. року. Одвиту ище вше нет. Гоч програма хвилюково не урядова, барз значне же вона направена, послана и же ше ю хаснує у настави.

Понеже ше 2006/07. року починало робити по ГНОС-у, а у експерименталних школах не бул заступени предмет пестованя мацеринского языка и култури, учительом хтори робя у тей настави лето було роботне. Спрам програми хтора 2005. року послана и до Министерства образования и спорта и 2006. до Заводу за школство, учительки Наталия Гнатко и Мария Хома, зробели рочну програму яка ше предвидзує по ГНОС-у и по истей планую роботу од того року по нешка. Успихи замерковани.

Наздаваме ше же нам доставанє рецензії олегча и ришованє проблему коло учебнікох, хтори тиж не маме. На тим полю активно робя учительє Наталия Гнатко, Мария Хома, Любица Сеґеди-Фалц и Дюра Лікар. У рукопису чека »Студзенка«. У цеку рихтанє кнїжки »Наша отюзиня« автора др П. Р. Маґочия, як експерименталного учебніка историй карпатских Русиных, на котрим робя Любица Сеґеди-Фалц, Мария Хома и Наталия Гнатко.

XV Фахова приготовка и усовершенанє учителя руского языка

По тераз ше руски язык виучує у двох руских валалох Петровцох и Миклошевцох. Постої интерес родительох и школярох за наставу руского языка и у других местах дзе у меншим чишле жию Руснаци, як на приклад у Вуковаре, Винковцох, Осеку, Райовим Селу, Заґребе... За орґанизацию настави недостава фахови наставни кадер – учительє.

Аналитично спатрене, у Републики Горватскей по нєшка руски язык не »крочел« до штредней школи и на факултет. Штредньошколци и студенти (углавним тоти хтори мали руски язык у основней школи) заинтересовани за уводзене руского языка як виборного предмета у штредней школи, односно єдносеместралного колеґия на даєдним од универзитетох у Горватскей (на приклад на Филозофским факултету у Осеку бо вон найблїжей Вуковарско-сримскей жупанії у хторей жиє найвекше число Руснацох). За реализацию тих предкладох ознова недостава фахови настави кадер – професоре.

Спрам Законох о штредньошколским, висшим и високим образованю у Републики Горватскей, проблем фаховей приготовки учителя руского языка не можеме ришиц. Понеже Катедри за руски/русински язык исную у других жемох, недоступни нам условия школованя у тим напряме. Не знаме кади унапрямц наших штредньошколцох и студентох кед би жадали виучовац и студирац руски язык и яка финансїйна ситуация такого студирания. Можебуц би ше могло роздумац о черанки студентох тих факултетох зоз даєдним у нас?

Закон о воспитаню и образованю на языку и писму националних меншиных прилапени, але є недоповедзени до конца. Зоз нову назву предмета и з наставними подруччями хтори вон облапя, а то: 1. руски язык и литература, 2. история Руснацох, 3. геоґрафия Руснацох, 4. подобова и музична култура Руснацох, зявює ше нови проблем. Модел »Ц« погледує же би кжде наставне подручє було заступене зоз одвитующим фаховим кадром, а ми то у Горватскей хвильково не маме. Тоти условия очежую доставанє сталного роботного места. Зоз того шлїдзи питанє же яка то треба буц фахова приготовка учителя руского языка хтори би бул компетентни преподавац тоту наставу по моделу »Ц«?

Шицки учительє цеком школского рока требаю мац голем єдно фахове усовершенанє (форма семинарох и активох). Учителє руского языка у Горватскей за тераз то не можу фахово одробиц та ше приключую Активом горватского языка, або класней настави. Року 2007. учительє руского языка були учашніки на Медзинародним конгресу русинского языка у Кракове (одход финансировани з боку Министерства науки, образования и шпорта), та по перши раз могли повесц же були на фаховим усовершенаню. Як далей?

XVI Актуална ситуация

Настава руского языка у Републики Горватскей, од 1999. року заступена лєм у основним образованю. Руски язык виучує ше лєм у двох руских валалох Вуковарско-сримскей жупанії, у Подручней школи Петровци, ОШ Антуна Бауера Вуковар, и Подручней школи Миклошевци, матичней ОШ Чаковци.

У настави руского языка заняти два особи зоз полним роботним часом и плацени су од Министерства науки, образования и шпорту. Спрам числа школярох учителька, Наталия Гнатко ма полни фонд годзиных у Петровцох, а Мария Хома професорка руского то реализує у двох школах.

Петровски школяре нїзших класох з учительку Наталию Гнатко...

...и висших класох з професорку Марию Хома (2006/07.)

Чечуци проблеми настави руского языка то недостаток учебнікох и рецензії наставней програми, фахова приготовка и усовершенанє учителя руского языка. Гоч Актив учительох руского языка (у рамки Дружтва »Руснак«), порушал ришованє основних проблемох настави пестованя руского языка и култури, припознаванє його роботи з боку державних власцох чежко ше пребива прето же Союз Русиных и Українцох РГ ма длугорочну каризму єдиней институції котра ше по снованє Актива учительох руского языка старала о наставу руского языка. Єдна єдина докторка наукох и линґвиста, Еуґения Барич, народзена Горняк, нажаль, умарла, так же ми Руснаци у Горватскей не маме високо образовни кадер же би нам помогол у совитованю и ришованю проблемох и почежкосцох вязаних за наставу руского языка.

Шицко начишлене не зопера ані школярох, ані учительох у реализації настави руского языка. Од Министерства науки, образования и шпорту сцерпено обчекуєме одвит на послани Предклад Наставного плану и програми настави пестованя руского языка и култури од 1. по 8. класу. Ришованє питаня фаховей приготовки и усовершенаня учительох руского языка, требало би буц єдно од приоритетнейших и у Министерству науки, образования и спорту РГ. Руски оддзелєня у Петровцох и Миклошевцох исную, та и попри спомнутих проблемох посцигую значни успихи. Родителє и далей посилаю дзеци на руски язык (число школярох у таблїчкох) и то шицкому велька потримовка.

(Закінчіня в далшїм числі.) ■

о. Йосафат В. ТІМКОВІЧ, ЧСВВ

Краснобрідський поліглот – єромонах Владимір І. Терлецький (1808 – 1889)

Іполіт Терлецький ся народив в 1808 році у Волинській губернії, в тогочасній Росії (днесь Україна – знав добрі по руськи і по українськи). В р. 1825 – 1830 студував у Відню медицину (знав по німецьки і латинськи), пак продовжував в штудіях у Кракові (знав добрі по польськи) і став ся доктором медицини. Часто путёвав по западній Европі. В роках 1836 – 1842 жив у Парижі у Франції (знав добрі по французьки). В р. 1842 був высвячений за священника. В роках 1842 – 1848 жив у Римі, де штудував теологію і досягнув там уж другий докторат – докторат з теології (знав добрі по таліанськи, церковнославянськи).

Як єдиний в історії виробив геніальний проект грекокатоліцького патріархату в Австрійськім цісарстві, який бы застрішовав вшиткых грекокатоліків. В роках 1849 – 1855 жив зась в Парижі. В роках 1855 – 1857 перебував в Антіохії і в Палестині (знав добрі по грецьки і арабськи).

Духновіч і Терлецький

В р. 1857 Терлецький пришов на Підкарпатську Русь і став ся великим приятелём каноника Александра Духновіча, під впливом котрого в тім самім році (1857, уж як 49-річний грекокатоліцький священник) вступив в Мукачові до василіанського чину (научив ся по русинськи і мадярьськи). Духновіч сі барз добрі усвідомлював, яку визначну роль мали василіане в історії грекокатоліків, зато ся снажив к ним чім скорше привести і того виняткового інтелектуала по тім, як го ліпше спознав.

В. Терлецький – василіанський інтелектуал в Краснім Броді

По вступі до монастиря Іполіт Терлецький прив монаше мено Владимир. Вічны василіанськи слюбы (великий ангельський образ) зложив уж в р. 1858, а такой того істого року був ігуменом в монастирі в Малім Березнім (якбач, цілы три роки 1858 – 1860). Пак ся став магістром-вихователём в новіціаті в Краснім Броді уж в р. 1860. В тім істім році (1. фебруара 1860) А. Духновіч адресовав Терлецькому стишок (поз. на кінцю статі), де дословно пише, же тот жыє в Краснобрідськім монастирю: „Твое блаженство потырь И Краснобрідскій Сѣбирь Составить тебѣ кумирь Честный Отець Владимиръ.“

Ту діяв з коротков павзов в році 1863 скоро 12 років (1860 – 1872). Описав став і історію тогдышнёго монастиря. Є то перша дондес знама опублікована уцілена історія Краснобрідського монастиря (1870) (Поз. Терлецький, В.:

„Описание Монастыря Краснобрідского“. В: *Литературный Сборник Галицко-русской Матицы – год 1870*. Львов, 1870, с. 23-31).

• Єромонах і архимандрита Владимир І. Терлецький із Чину св. Василія Великого, доктор медицини і теології, котрый знав мінімально 12 языків і в роках 1863 – 1972 діяв у Краснобрідськім монастирю. Тоту фотографію зробив Анатолій Кралицький із Чабин.

В тій роботі одважно критізовав спробу о Краснобрідську унію в р. 1614, што ся му стало осудным з боку угорських латиників, котры проти нёму шыковно знеужили ёго властных собратів василіанів, а і дякуючі їм ся подарило выгнати го до еміграції до тогдышньої царської Росії... Пришов міджі своїх, а свої не прияли го – із зависти, так як Ісуса Христа.

Каждый василіан, котрый написав комплексну історію Краснобрідського монастиря, був тяжко пронаслідований латиниками.

• Титулна сторінка першого азбуков друкованого Схематизму Карпатурської провінції василіанів в Угорськім кралёвстві на рік 1870. Тот по русинськи написаний твір вышов дякя Владимирови Терлецькому. Василіаны почас тісячрічної екзистенції Угорського кралёвства выдали лем два Схематизмы азбуков, а то на рік 1870 і на рік 1873.

Комплексну історію Краснобрідського монастиря написали і публікували лем трёме історици: василіан В. І. Терлецький в р. 1870 („Описание Монастыря Краснобрідского“, доведна 8 сторінок), К. Заклинський в 1965 р. („Нарис історії Краснобрідського монастиря“. В: *Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidniku*, I. Bratislava-Prešov, 1965, с. 43-58, 16 сторінок) і василіан Й. В. Тімковіч в р. 1995 („Letopis Krásnobrodského monastiera alebo kúsok zo slávnych dejín gréckokatolíkov na Slovensku“. Prešov, 1995, 126 сторінок). Іншы статі з даной проблематики лем повторёвали факты з уведжених публікацій.

Терлецький і Заклинський публікували о Красноброді статі, а Тімковіч видав книжку. Интересно, же Терлецького вылучили з чину василіанів, зловжыючи притім світську міць, а Тімковіча тыж спробовали в р. 2003 вылучити з василіанського чину. Латиници, пронаслідуючі Тімковіча зловжывали поміч з боку штату (главно од 2005 року аж по сучасность пробовали Тімковіча ай арештовати на 5 років зато, же жыє в прашівскім василіанськім монастирю, зловжываючі Окресну проктуру Пряшів Словенської републіки, і заедно пробують зловжыти Окресный суд в Пряшові, абы Тімковіча за помочи поліції з прашівського монастиря, Ваяньского 31, деложовали. Позн. ред. – Як знаме, обидвоє брата Тімковічовы днесь уж у василіанськім монастирю в Пряшові не жыють.).

В припаді Тімковіча був о вшиткім інформований ай папа Бенедікт XVI., а тот, нелемже не засягнув на хосен справедливости, але, наопак, підпоровав пронаслідователів – пролатинських церковных ерархів їх повышованём до функцій ці потверждованём у важных церковных функціях...

Заклинський не був василіан, зато го не могли латиници вылучити з василіанського чина зато, же ся негати́вно высловив на тему Краснобрідської унії з р. 1614. Мав, якбач, щастя, бо свою історію публікував в р. 1965, т. є., в часі, кідь в Чехословакії пановав твердый соціалізм, а юдове і вовци в римокатолицькій церквы были обмежованы ай у своїй брудній інтриганській роботі...

Рік 1872 – выгнання Терлецького з Австро-Угорщіны

Єромонах В. І. Терлецький був прямоумірно своїй высокій інтелігенції все заплетений до „высокой політики“, орьентований на славянську Росію – был підпорователём (подобно як в тім часі штуровці) тзв. цілославянської взаємности. Зато го мадяроны обвинёвали з панславизму і ненавиділи. Залучив ся докінця ай до

тзв. „обрядного руху“, котрый мав за ціль очистити грекокатоліцький обряд од латинізму і мав свій центр у Львові, што у латиників викликало великий одпор. То друге ведно з публікованов статев о Краснобріді у Львові в р. 1870 ся му стало осудным: уж о пару місяців на то, в р. 1871, міністерство внутра на основі анонімного писма, же Терлецький, є шпiон самого руського царя, жадало протоігумена в монастирю, жебы Терлецького переложив з Краснобрідьского до Мукачовского монастиря. Быв то лем мiджіступiнь планованої лiквідації – iзоловати го од нової, чужої среды. Впливний прiшiвський каноник о. А. Духнович (народный будитель Русинів), в тiм часі уж був шiсть рокiв мертвий (умер в р. 1865), зато не мiг Терлецькому помочі.

По переложію Терлецького на Чернечу гору при Мукачові, де не мав підпору краснобрідьских вірників, котры го барз любили і знали, же не робив ніч злого, го принутили цалком охабити територію Угорщини. Терлецький але не мав де іти. Руський цар му доволив емігрувати до Росії. І так 64-річний еромонах Терлецький пришов до Києва, де го притулили (жебы не вмер од голоду на улиці), в Михайловскім православнім монастирю.

В р. 1874 опубліковав книжку о народностно-політичній ситуації на території Угорської Руси: „Угорская Русь и возрождение сознания народности между русскими въ Венерии. Киевъ, 1874.“

Умер як вышше 80-річний архимандріта в Одесі в р. 1889.

1860 рік – стишок Духновича присвячений русиньскому богатырєви о. Терлецькому

Духнович надхнула освіта, вирішальность і побожность В. І. Терлецького. Справно передусловлєвав, же Терлецький посиленить ряды василіанів своєв інтелектуалнов урєвнєв, а в часі силної мадьяризації вшыткого русиньского і славянського на території Угорщини своєв природнов авторітов поможе Славянам Угорщини. В Краснобрідьскім монастирю в тiм часі ся сходила русиньска інтелігенція і радила ся, што робити проти мадьяризації і латинізації. Найчастіше тоты сходины вiв сам Духнович, а по єго смерті в роках 1865 – 1871 уж лем осамочений В. І. Терлецький.

Пять рокiв перед своєв смертєв написав А. Духнович по русиньскы стишок і присвятив го високошколованому василіанови, який знав мінімално 12 языків, В. І. Терлецькому. Назвав го „руським богатырєм“, який ся запер до монастиря:

„Всечесному Отцу Владимиру Терлецькому

*Честный Отецъ Владимиръ!
Поздравляетъ тебя щирьъ'
Другъ, желая тебѣ миръ
Честный Отецъ Владимиръ!*

*Витаеть тебя весь клиръ,
А я звуком глухихъ лиръ
Запою тебѣ все щирьъ'
Честный Отецъ Владимиръ.*

*Хоть ты русскій богатырь,
Затворился въ монастырь,
Читаешь уже Псалтырь
Честный Отецъ Владимиръ.*

*Прото тебя знаетъ мiръ,
Тебѣ багряныхъ порфиръ
Належитъ до полныхъ мѣръ,
Честный Отецъ Владимиръ.*

*Презираешь шумный пиръ,
Тебѣ довлѣетъ и чиръ,
Невкушаешь тучный жиръ,
Честный Отецъ Владимиръ.*

*Твое блаженство потырь
И Краснобрідьскій Сѣбиръ
Составитъ тебѣ кумиръ
Честный Отецъ Владимиръ.*

*Тебѣ небесный Ефиръ
Да блещаетъ, и зефиръ
Да шумитъ; такъ ты не сиръ
Честный Отецъ Владимиръ!*

1. фебруара 1860, Духнович.“

(Поз. „Записка Александра Духновича 1858“. В: Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику, 21, Prešov, 1998, с. 339.) ■

о. Йосафат Владимир і о. Ґоразд Андрій ТІМКОВІЧОВИ, ЧСВВ, Кошіці

„Чортів камінь“

(Лєґенда о тiм, як чорти хотіли завалити Краснобрідьскій монастирь найвєкшов скалов з Польщі.)

О визнамі і надчасовости „Nagymonostor“-а (Великого монастиря) в Краснім Броді, котрый був почас своєї історії многораз тотално зруйнований і многораз зась ожив, свідчить і народне повіданя о тiм, як дiавол по многых неуспішних спробах дефінітивно знічити Монастирь через своїх людських прислугувачів, вирішив сам зреалізувати тото діло.

Вшыткы поганьскы чародії і стрігы в околиці Краснобрідьского монастиря ся на тамтешніх василіанів барз гнівали, бо они одвертали народ од повір і нагваряли людей, абы не ходили за фалощныма чародіями і стріґами, але радше бы ся тримали слова Господнєго, доброго сердця Божой Матері Богородиці – Дівы Марії. Люде масово перестали вірити повірам, і так ся стало, же нечисты силы не мали з чого жыти, бо люде їм повинно не платили великы грошы за їх выдумкы... Зато ся говорить, же чародії і стрігы ся зєєдинили і день перед святом Покровы зачали викликовати самого чортівского крiя, брыдкого Белзебула, жебы знічив Краснобрідьскій монастирь. Цілу ніч пекли в мідянім котлі яшуркы, гады і когуты, абы сі з того приготували чародійну страву.

В передвечур свята Покровы Пресвятой Богородиці (1. октобра) ся чорти договорили, же Монастирь з невинныма сплящими грекокатоліцькыма василіаньскыма монахами завалять вночі величезным камінєм, зошмареным згоры. Нашли такый камінь в Польскім кралєвстві мiджі Ляхами і понесли го нічнов годинов понад Бєскиды в напрямі на юг ку Монастирю...

Рогаты уж збачіли мале село Лаборець. У воздуху то лем так свистіло, праскало, як кiбы перед літнєв бурєв, ай кiдь была осiнь. Смерділо спаленинов гадин, людського волося і нохтiв, які ся смажили в котлі. Тото вшытко додавало силы чортам, жебы напасти

на святыи Монастирь.

Уж раз, перед сторочами (в 9. сторочу) ся їм в тій области подарило досягнути чортівске діло. Підпалили центр русиньского князя Лаборця, котрого похрестили св. Кіріл і Мефодій. Тогды ся їм подарило окламанити і россердити диких поганьских почаровных безвірників з Азії – пустили фалощну новину, же, реку, градиско Лаборця, яке ся тягне серединов двох рамен дикой ріки (днесь ся там находить місто Мiджілабiрці) є переповнене золотом і дороґоцінныма камінями, які обявили істы робітны Русины в близкых горах і яругах... І так Лаборець Азіаты обколєсили і выпалили дошкаменту. Передтым то зробили з Лаборцєвым центром в Ужгороді, де ся князь Лаборець крив перед неприятєлєм... Самотного

• Добовий рисунок Чортowego каміня над Краснобрідьскім монастирєм.

утікаючого Лаборця забили в ріці, котра ся доднесь зве Лаборець... Азіатськы безвірници на малых конях пак ся страшно злостили і лали, аж ся буки трясли, бо там нияке золото не нашли, а зато в гніві скоро ціле село выгубили.

Конечно, пекелници, несучі тяжкий камінь на плечах, перелетіли через бідну осаду Міджілабірці і заставили ся перед Краснобрідьським василіанським монастирём...

Сам Белзевуб, котрый рядив акцію якраз на свято Покровы Пресвятой Богородиці, знав, же на Монастирі в Краснім Броді є тогды найвеце побожных людей. Не раховав з тым, же Краснобрідьска Богородиця розпростерла над Монастирём охранный темночервений плащ і тримать свою охранныю руку над своїма дітми.

В монастирі монахи василіани з грекокатоліцькима вірниками, побожными Русинами, што пришли на одпуст, ся ведно ревнот молили, співаючі Вечурню з Літієв, Полуночницю і Утреню.. а то аж до самого рана...

І так ся стало, же од неперестанних постів выхуднутый ігумен Монастиря, який уж вышше 50 років з білов, довгов, нігда не стриженев бородов і снігобілыма волосами скрученима під камілавков (чорный монаський калап з чорным завісом, який вольно падав на хырбет) на голові, отворив Царьскы двері на параднім, богато здобленим деревянім іконостасі, і, обернутый тварёв ку престолу в напрямі на выход, заспівав по церковнославянськы: „Слава Тебі показавшему нам світ...”

В тім моменті нагло закукурівав послідній краснобрідьський когут, котрого брыдык стрігы не стигли волхати до котла з кыпячим олієм. Переможно выпяв свої кырвавочервены, густым пірём зыроснуты груди і ознамив цілому світу зачаток нового дня – перемогу світла і правды, выход милого тепленького осіннього сонічка над неприємнов темнотов ночі.

В монастирській церквѣ ся як кібы на розказ розсвітили вшыткы свічки і олієвы лампы перед стародавныма іконами і заедно ся озвав могутній побожный спів кіріломефодьського великого славословія: „Слава во вышніх Богу і на земли мір...” Співало од душы пару стовок монахів василіанів з Красноброду, але ай їх собраты – василіани з недалекого Ясеновского, Гуменського, Сниньского, Буковського і Зборівського монастиря, котры ту пришли на одпуст. Співали ай тисячі вірників-більців (облечены в білі домашніх ручно тканых ногавіцях, ногавках і кошулях, перепасаных шырокыма скоряныма опасками)...Спів зачули і пропастици, поотваряли шкареды уста од ненависти, а камінь їм виховзнув з рук.

Величезна брыла при паданю засвістіла, запращала в корунах стародавних буків, котры ся ей піддавали як шваблыки, і зо страшным гримотом впала на землю. На тім місті тогды земля пукла і зробила ся велика яма. Тоту пуклину доднесь мож видіти, як ся тягне в напрямі над Польщу, скады пришла... Кідь стрігы порозуміли, же чорти суть безрадны перед святым Монастирём, розолляли ся на коломазь, а тота ся впила до глубокого пекла. І одтогды там тота скала стоїть як памятник той давной doby, кідь чорти хотіли

• „Чортів камінь” ся находить на вывышенім місці міджі Міджілабірцями і Красным Бродом. Сімболізує у народнім поданю злы силы, котры ся сторочами снажили знічіти Краснобрідьський монастирь. Незнамый автор вытесав до него тварь.

шкодити побожным монахам василіанам і путникам Краснобрідьського монастиря, а не подарило ся їм то...

Дахто говорить, же одтогды краснобрідьскы когуты на свято Покровы Пречістой Дівы Марії співають дакус скорше, якы звычайно, а при спомині на тоты страшны події заперають очі... В передвечур свята, якбач, коло каміня страшить. Праскаты там галузіня, кывають ся стромы з бока на бік – то чорт ся снажить каждый рік надвигнути свій камінь, абы міг на Покровы завалити Монастирь. Іншы зась говорять, же кідь ся добрі приложить ухі тісно ку каміню, доднесь під камінём чути, як од злости чорт стукать... Поты народна легенда.

В р. 1994 до „Чортowego каміня”, як люде доднесь тото камяне місто звать, хтось вытесав людську тварь брыдкого чоловіка. Тварь є превелика – скоро півдруга метра висока. Ненавистно ся позерать до долины в бік Монастиря.

Зачатком 21. ст. там котрась туристична організація дала вырубати величезны стромы, котры коло скалы за тот час выросли, і коло „Чортowego каміня” положила лавку про туристів. В тім місті є доднесь много їдовитых гадів...

Ціла легенда-приповідка є самособов выдуманна, аж на тот факт, же велика скала там досправды є, а так само ай пукнута земля, яка ся тігать много кілометрів аж до Польска.

Наперек тому, дана легенда в собі скривать глубокую сторічну правду, же Монастирь – Великий монастирь Краснобрід – був почас цілой своїй вышше тисячрічної історії тернём в оці неедного неприятеля кіріло-мефодьського обряду і грекокатоліцькой віры і діавол не раз го спробовав знічіти, як ся говорить „дотла”. Лемже, кілько раз був знічений, тільки раз був з Божов помочов ай обновений а ествує доднесь.

(Переклад із словенського языка: ПеДр. Марія Мальцовска.) ■

Дюра ПАПУГА, Руський Керестур

Нове путованє на Горню жем

Кед тераз умрем будзе то фиктивне,
Будзе то мойо нове путованє на Горню жем,
На Карпати, до Татрох,
До Нізких Бескидох, на Камяну.

Кед одпущуєм на Горню жем
Не плачце, не тужце
И не гнівайце ше, радше ми писню,
Писню Руснака шпивайце.

Кед одпущуєм на Горню жем
Зоз чарну ме бачванску прикрийце,
Зоз белаво-било-червену,
Зоз карпатским медведзом прекрийце.

И не жадам слизи,
Не сцем жаль и боль,
Сцем прави Духновичови стихи
Я Руцин бул, есм и буду!

Фебруар 2006

Амішы суть і надале в Америці популярны

Про чоловіка, котрый не жыє довго в Америці, є тяжко порозуміти тот величезный мішунг народів, што жыють коло себе, толерують ся і жыють у розлічных взаємоодносинах. Про чужинця є то штоська нове і додуме собі, же „америцькый народ“ ся на своїй території повчів з таких воен, як: індіанська геноцида, война северу з югом і расітичны непокої. Поучили ся з того і вытворили америцьку многокултурну сполочность, котра ся презентує як єднотный народ на хосен вишитых, і хоць мож найти у справованю окремых людей і векшых громад даякы незгоды. Треба узнати, же вишиткы снагы суть сконценрованы до ціля – быти успішным, а інше є тому підряджене. Дорогы до ціля суть слободны, в Америці называны демократічныма. Америка, як вольна, слабо заселена країна уж од зачатку своєї правной екзистенції дала можность визнавати свою тужбу на досягнутя спокойности через віру, котра є природно дана чоловікови, підпорована історичныма корінями і натурелом. Ту ся нашое слободный простор, высліdkом котрого є велика розмаїтость релігійных напрямів, якы ся проявляють в розлічных глукбах або спірітуалітве в практичнім релігійнім жывоці.

Єднов з них є віра **Амішів**, котра є в Америці дость популярна, але переважній части жытельства ніч не говорить. Може і зато суть так популярны, бо жыють у своєї вірі, а суть докінця способны пережыти в господарстві, котре є мало продуктівне, а окрем того, в контрастнім матеріалнім світі ай мало атрактивне.

Хто суть тоты люде і чім суть інакшы як іншы жытелі? Релатівно мала група Американів, што жыють в області **Ланкастра**, але ай россяны в малых групах, сполоченьскы запертых міджі собов, якы не пересягають ани 150 000 жытелів. Корінь релігії або секты є в 17. сторочу, кідь ся одділили од анабаптистичной группы **меннорітів**. Мено дістали од їх тогдышнього начальника **Якоба Аннара**, котрый проповідовав, же правый хрістіан не може підпасти під нияку моду того світа. Він і ёго прихыленці зачали докладно апліковати біблійны приказаня, але і неписаны правила, заказы, а подля властной інтерпретації їх заводжовали до вишитых областей жывоца. У 18. ст. ся переселили перед пронаслідованём до сусідніх європських америцькых штатів, де могли своє релігійне пересвідчїня слободно практиковати. Они походять з протестантської среды южной Німечіны і Швейцарії, і належать до бівшой группы меннорітів, котрых у світі є коло

1,8 міліона. Амішы жыють коло не так одлишных од них братів меннорітів а свою ідентіту демонструють практичным жывоцом, вызарно інакшым од іншых жытелів, а то облечінём, быванём і сполоченьскым жывоцом, але главно стріктным визнаванём віры. Сільскы польногосподарьскы условія наповнюють тужбу Амішів жыти в атмосфері, яка є хосенна про здоровя, і быти далеко од грішных світських впливів. Тота дорога віры і жывоца выходить з глукбокого релігійного пересвідчїня. Обидві группы жыють коло себе, але сполоченства мають окремы. Малочисленны Амішы ся од меннорітів одокремили в 1693 році зато, же жывоц іншых братів поважовали „за одхыліня од правой біблійной віры.“ Обидві группы пробують жыти подля правил Нового закона і вірять, же є наповнінём Старого закона. На першый погляд їх спознаме подля темного облечїня вклучно хлопських чорных калапів і білых женьських чіпців. Жены носять довгы чорны або темны сукні, білы шурцы, чорны штримфлі і чорны топакны. Подобно ся облікають і діти. Хлопи носять бороды, але баюсы сі голять, затоже то припоминають фічурство і вояка, а окрем того в біблії ся споминать лем борода, а не баюсы.

Векшына з них жыє на своїх фармах в домах без електрикы, радїа ці телевізора. На холоджіня хоснують плін. Вода і вітор їм служать як засобы енергії. При польногосподарьскых роботах і на пutowаня поужывають коні або веце мулиць. До роботы ходять автами, котрых не суть властниками. Істо, же прокламована рігрозность має свої вынятки, котры не выходять наверх. Не поужывають бензиновы моторы, а кідь барз треба, так тракторы на нафту, але без пневматік.

Божы Службы ся не одбывають в костелах або молитовных домах, але в двойтижнєвých інтервалах – або в домах, або в просторных шоплах своїх фарм, де їм начальници читають німецьку біблію і проповідвають в пенсільванській німчїні. Проповіді суть підфарблєваны співаами із старого конціонаря. Співать ся єдным голосом, без музичных інштрументів. Многоголосность є поважована за прояв світськосты.

Выхова дітей є прїсна, учать дітей твердо робити, абы были прихитованы ку учінному і безпечному жывоцу. Школу кінчать у 8. класі а суть приправены так, абы дістали основны знаня, потрібны про тот жывоцный штїл. Їх учітелі мають подобну освіту, але много жывоцных скусеностей. Інтересно, же америцькы законы сугласили з тым, абы биве скороченый час ходжіня

до школы, а докінця суть поволены роботы дітём як часть приправы про будучу роботу. Як видно, нигде ся не понагляють і мірно собі жыють.

Шпеціфічным про Амішів є, же ся не давають поїщовати, бо ся сполїгають на самых себе і на свою церковну комуніту. Беручі до увагы особность і самостатность, суть ослободжены од плачіня дакотрых даней.

Манжелства мають, якбач, без проблемів. Розлуку не познають, ходем так то ся презентує. Взякають в рамках комуніты або міджі нима. Сполужытя міджі членами родины суть помірно часты, што ся проявлять ай на їх здоровю, а то в подобі частых генетічных хворот. Проблемы з лічінём суть великы, бо засягавати до тіла віра не припущать. Тяжка робота є але корунована успіхом на фармах. Їх кредом є складовати пінязі, жебы купили фарму про свої діти. Міджі нима ся найдуть і тесарі, мурници, шустрове, але і іншы ремесла, якы суть потрібны про комуніту, а тьж про іншых жытелів. Преферут фармарство, в середнім фарма має коло 60 акрів. В посліднім часі доходить к шпеціалізації фарм. Пестують ай доган, наперек тому, же з них нихто не курить. Ушпорены грошы інвестують до землі. Їх ремеселну зручность видно у шпеціалізованих склепах на бутор, облечїня, кераміку ці потравины за такы ціны, о котрых ся нам може лем снити. Суть то выробкы, котры сповнюють тоты найпрїснїшы екологічны нормы. Не чудо, же ся купують а комуніта просперує. І хоць поужывають традичны методы роботы на полю, інтересно, же не обходять ани модерны хемічны средства, як пестіциды і умелы гноїва.

В амїськїм сканзені мож найти множество шпеціалных будинків, хыжы, школы, ділні, стайні, але і повозы. Мож обдивляти польногосподарьскы машыны, якы суть на высокій ужытковій і ремеселній уровни. Як кібы промыслова революція з кінця 19. стороча ту была законзервована. Тадь техніка має мало сполочного із заповідями біблії. Тяжко то порозуміти, а може то є дашто, што розділює реалность і віру незрозумілыма односинами, котры з Амішів роблять дуже популярных людей, але на америцьку уровень ай середнє успішных. Порозуміти Амішів не каждый докаже. Амішом ся не мож стати, мусите ся ним народити. Порозуміти може то лем він сам.

(Переклад зо словеньского языка:
ПгДр. Марія Мальцовска.) ■

Андржей ПОТОЦКІ

Юлія і Андрій – родічі Енді (Андрія) Варгола

На день 6. юла 2008 року припадає подля офіціальних жрідел уж 80. років од дня народжіня Енді Варгола. Нелем прото, жебы сі припомянуги тот юбілей, але і про інтересный текст береме ся до той темы. Трафило ся нам барз інтересне читаня – легенда учута і записана Поляком. Не вшытко в ній, як то в легенді звыкне быти, годно ся сходити з правдов, но признати треба – є ту, як на чуджоплемінну душу, много чоловічого тепла.

Милостиво нам колись пануючий в Галичині, і налем там, Ференц Йожка I., о котрім мої дідове высловлєвали ся з рещептком, барз ся причинив о розвой америцького поп-арту.

Од Яслиск до Чертіжного путь веде старым австрійським трактом. Міджі Липівцєм і Черемхов цалком ніч ся не змінило, може лем дакус глубшы суть коляї. Придорожны капличкы, як і даколи, стражать путників, жебы ся їх дакий блуд не вхопив. Тоту драгу збудовали Австріяци кінцєм XIX. стороча, кідь під нима была Галичина і Словакія, жебы жытелям Яслиск тай околитых сел легше было добратися на штаціон до Лабірця, одкы могли іти далеко до світа.

Давніше по тім і тамтім боці Бескида были руськы села, Лемкы в них жыли. Вшыткы бісідовали по руськы, молили ся в церькви і єднотны были. По тім боці жыли Вархолы і Завадзкы, по тамтім Вырхоловы і Завадскы. Ходили до ся подля потреби і дякы. Сусідьскы сходины найчастіше трафляли ся на кермешах і на ярмарках.

Тов драгов через Бескид над Чертіжним втікав свого часу зо Словакії Андрей Вархол з Миковой, што дезертовав з цісарьского войска. Оженив ся з Юлією з того істого села. Знали ся од дїтинства і не было на што чекати. Він мав лем 20 років, она сімнадцять. Писав ся рік 1913. А пак зачали брати молодых хлопців до войска. Мусай было охабити жену, вболочі на пару років мундур і піти може і на смерть, бо цісарь выдумав войну, котра занедовга змінила ся на світову. По дакілх місяцях, кідь тяжкы бої тримали в Бескиді і цісарьський реґімент Руси рознесли на баґнетах, Андрій дезертовав. Вернув ся до Миковой, зошмарив зо ся воєньскый мундур, облік ся до валальскых лах, посидїв дакий час схований і єдною ночі рушив через Чертіжне до Галиції. Тадь то лем міля дороги. ..

В Липівцю од свого родака взяв урядный документ, же він містный Русин і дале через русиньскы села дішов до Санюку. Там у Жыда купив далшый урядный документ, што му дозволяв іти до Америки. Мусив лем дістати ся до Гданьска на шыфу. О роботу в Америці ся не бояв, бо в майнах Пенсільванії было много єго краєнів. Кідь уж пришов там і дістає роботу, і минула ся тота анцікрістська война, купив свой жені Юлії шыфкарту з Гданьска до Америки і послав писмо, жебы чім скорше пришла к нєму. Пошта доручила писмо до Миковой і Юлка пішла з ним до попа. Тот од буквы до буквы прочітав, што там было написане. Треба было вшелякы документи забештелєвати, бо донедавна по обидвох боках Бескида были цісарьскы Австро-Угры, а днесь ту уж Чеськословеньско, а там – Польща.

Суятила єй тота путь до незнамого краю, але як ту зістати, кідь Андрій там. Ани дївка, ани вдовіця а за рік уж тридцять буде. Треба іти. До плахты закрутила хліба, фалат солонины і пару ґрудок вівчого сыра. Коло серця подобенка – образчік Андрія у воєньскім мундурі. Ах, боже, як лем буде... Роки дотеперішні минули ту, в Миковій, а нараз на таку драгу треба іти... До церькви пішла, Богу ся поручила, од вітця і матери ся одобрила, бочкоры через плече перешмарила і боса на драгу ся побрала...

Через Чертіжне, Черемху, Липовець, Яслиска ку Рымановови... Вечур ся уж неба хопив, кідь сходила

до Шклярської Горы. Переночовала у капличці перед Короликом. Капличка просторна, якраз про путників, што їх ніч на дорозі застане. А пак дале, через польскы села і міста. Шість тыжднів ішла до того Гданьска. А лем кідь через міста переходила, боканчата обула. Інакше цілый час набосо, веце як сімсто кілометрів. Бывало, добры люде ся змиловали над нєв і дали переночовати в стодолі, часом і теплої стравы поїсти, але часто і в полю ночовала під даким стогом ці копінков сіна і цілый час міджі чуджінцями, што єй русиньску бісїду не барз тямили. Та предці дішла до того Гданьска, одчекала пару тыжднів на свою шыфу і доплавала до той Америки.

Змарніла за тот час, збідніла страшно, же єй Андрій скоро не спознав. Но найглавніше, же зась были ведно, як муж і жена мать быти – на добре, і на зле. І він був змарнітый. Робота в майнах Піттсбургу перуньскы тяжка была. Про них, таких бідных ці то Руснаків, ці Поляків інакшой не было.

За рік ся ім першый сын народив – Павел, пак, о три роки Іван, а зась по трьох роках Андрій. В документах їх записали „по америцькы“ – „Paul, John, Andrew“ а призви́ско урядник записав „Warhol“ – так, як чув выповісти родічів. І так зістало.

Дома бісідовали по русиньскы, каждую неділю і на свято ходили до церькви, жыли бідно. Нераз барз бідно... Хто бы тогды подумав, же Андрій Вархола часом ся запише до історії як Енді Варгол.

Ани Андрій, ани Юлія николи ся уж не вернули до краю. Юлія вмерла як 80-річна, о пів стороча позад того, як перешла понад сімсто кілометрів, жебы по шестьох роках розлуки была ведно із своїм мужем.

Кідь будете в Липівцю і перейдете попри руїні давного „пеґеєру“ – державного господарства, по дорозі до уж неествующого села Черемха трафите на кошату липу, а такой коло нєй збачите капличку. Оддыхаючи в єй тіні, споминайте в мысли на Юлію Вархолову, на єй тернисту путь за своїм мужем і на єй превелику одвагу.

Взяте з книжки Andrzej Potocki: Legendy lemowskiiego Beskidu.

Перетлумачів Петро Муриянка.

• Родина Варголовых (Вархоловых): (справа) братя Пол (Павел) зо своїма дітми, Енді (Андрій), Джон (Ян) і мати Юлія (за слободна Завацька). (Позн. ред. – Дотеперь ся нам не подарило нигде видіти фотографію отця Енді Варгола – Андрія Вархолу.)

Палько Ростока

(Вибране з книжки *Єдна стріча*, Пряшів: Світовий конгрес Русинів 2007.)

(Закінчення з числа 3 / 2008.)

Єден час ся став цалком задуманий: якраз ся ближыли вольбы до робітничой унії, де вже був нижшым урядником. Робітници той партії силно за нёго агітовали, хотіли го выбрати за віце-презідента. Уж в минулых вольбах му мало ку тому хыбило. Хоць він просив своїх приятелів, жебы з ним не раховали, же він тот уряд не хоче і не прийме, ёго плаца є теперь векша, а ку тому спокійно жыє.

І сама жена думала, же вольбы го не успокоять, і нетерпизливо чекала, як допадуть. Охабляла го на покою. В часі волеб був барз неспокийный. Ліза на нім виділа, як ся перематать і мучить, і не може собі найти місце. Міджі іншым, так му повіла:

– Павле, дорогой, вольба за віце-презідента нашой унії ты не успокоює? Чувати, же ты будеш єдноголосно зволений.

– Ніт, моя дорога, я сі не желям быти віце-презідентом, радше зістану в теперішній функції. Моя плаца є векша як віце-презідентова, а ку тому, з вами спокійно жыю і не мушу од вас одходити на цілы тыждні.

Ліза была весела, не хотіла го іщі веце дражнити. По вечері, Павел облечений, вошов до комнаты, поціловав жену і сына. Повів:

– Мушу іти на свіжий воздух.

– Папа, папа, і я піду з вами, – озвав ся сыночок..

– Возьмий і ёго із собов. То му не пошкодить.

– Ніт, дорога, – одповів нервозно Павел. – Я ся мушу добрі понатыговати по скалах, по горах, а дітина не може зо мною іти. Завтра підеме вшыткы троє.

З тым ай вышов на улицю. Обернувшись в напрямі до міста, пак махнув руков і пішов путём попри фабриці, до ліса. Лем што перешов пару минут різким кроком, ословнив го єден волонтир, котрых ту видно на каждім кроці.

– Пане, не помогли бы сьте мі. Барз єм голоден.

Павел збачив перед собов обдертого, гнусного безпрізорного чоловіка, зароснутого, немытого. Пальці му із топанок стырчали, був без сорочки, а облечіня заплатане із сто фаребных платками. Тварь надута, а з рота валить ся смердячий запах віскі. Павел ся попозерав на неприемного бездомовця, выняв з кишені дрібны грошы, жебы ся чім скорше позбыти гнусного мерзавця, дав му цілу жменю дрібняків. Лемже тот не бере од нёго тот богатый дар, лем дерзко ся му

позерать до твари, а пак ся заставить тісно перед ёго очіма. Од смердюгы-пняка Павел добрі не замлів. Лемже тот з радостым зачудованём повів:

– Ого, го! Та ты ня, Павле, не познаш? Свого камарата? Івана Понтія? Га-га-га! Яка то радость! Та то ты тот Сміс, кандидат на віце-презідента? Хто бы ся того сподівав перед дванадцятьма роками! Га-га-га!

Павел із зачудованём спознав в обдертім, паскуднім бездомовцёви того чоловіка, котрый зруйновав ёго молодость, знищив ёго душевный покій! Іщі чудо, же у своїй великій нервозности разум не стратив.

– Што хочете од мене? – попросив ся Павел, котрого охопила така злость, же ся ледва стримав, абы ся на того подляка не верь.

– Што? Лем не так остро, камарате...

Павел ся пообзерав по околиці, побоюючи ся, абы го не збачили з таким волонтирём. Збачив свій дім і подумав собі: „Про пана Бога, лем стады гет далеко, абы Ліза ніч не збачіла.“

– Подьме дале, до кряків, там побісідусе.

– Та подьме... Ганьбиш ся за мене, свого камарата? Правда, ты великий пан, а я... гм... я волонтир, бездомовець.

Із дороги ся Павел обернув в напрямі ку густым крякам на єднім бережку, а Понті за ним, бормотаючи:

– Так, так, были часы, кідь ты був пышний, же ся зо мною камаратиш... А теперь я гордый на твоє приятельство. Нігда бы ем ся не сподівав, же стрічу таке щастя...

Вышли на верх бережка, міджі кряків, де їх ніхто знамый не міг спознати, а там ся Павел мерзко попросив Понтія:

– Што од мене хочете?

– Што? Лем ся не злость. Зараз буде ясно... Ты великий пан, богатый... Ты легко мі можеш забезпечити в старобі спокійный живот. Ге-ге-ге...

– Не тыкайте мі, подляку остатній...

– Говорю ті, не гнівай ся..., таким способом ся ня не збудеш, я хочу грошы, много грошей..., жебы ем міг спокійно, без старости жыти, – а як звыкнути пняны, зачав плакати: – Видиш, камарате, я мушу віскі мати, велё віскі. Лем тогды ем щастный, забуду на вшытко. Возьмий ня ку собі, приодій ня, забезпеч ня із вшыткым, а велё, велё віскі...

– Подляку проклятый, до мого дому? Завтра вам куплю тікет до Сан Франціска, а там підете до работы...

– До работы? Ге-ге-ге, камарате! Який ты фігляр! Кібы я знав і хотів робити,

то я бы не був ту і не вызерав так.

– Ніт? Та ся пакуй стады, бо...

– Щезнути? Але наперед зайду по пана Павла Сміса, кандидата на віце-презідента, і там росповім пані Павла Сміса, же ей муж... ге-ге-ге... пів рока сидів в арешті.

Перед Павловыма очіма стемніло, скоро замлів. Він повість ёго жені о ганьбі з ёго молодости? Зашкреготав зубами. Тупый голос ся вырвав з ёго вутра, скочив ку подлякови, вхопив го за горло:

– Ты мой жені?... І ю хочеш зруйновати?

Лемже ай Понті ся пустил до боя, з єднов руков хотів ослободити горло з Павловых рук, а з другов го вдарили поміджі очі. Павел го сперевид і ёго силна пясть, як молоток, впала на голову тулака, а кібы не груба шапка, та був бы го забив. Заморожений Понті пустил Павлову руку, зась ся спамятав і зачав цофати, биючи Павла до грудей. Страх о живот, злость додали бездомовцёви нову силу. Хропливо сывав:

–Так? Ты ня хочеш забити... збавити ся ня? Почекай!

Зачав ся бой на живот і смерть. Обидвоме тяжко дыхали, як два звірі. Понті уж порозумів, же ёго перепиты силы ся не можуть рівнати з молодшым Павлом, уступив ся му назад... уж ся лем угынав Павловым ударам, голову хранив од ёго пястей.

– Не забий ня, не забий, піду, де хочеш, змилуй ся, не забий!

В запалі боя не збачили, же ся находятя над великов пропасть: новозавалена майна. Понті зробив єден крочай дозад, до ямы, стратив рівновагу, інстинктивно ся їмив Павла. До ямы впав лем єден з них, і Павел бы був за ним полетів, але подарило ся му крокнути назад і упав на землю. Іщі учув крик падаючого свого неприятеля і шум катуляючих ся скал до майны. Кідь вшытко стихло, почув превелику слабость у цілім тілі. Встав, і по двох-трёх крочаях, ніч не памятаючи, звалив ся на землю.

Кідь пришов ку собі, была вже ніч. З бережка видів перед собов місто, фабрику, а недалеко од нёй свій дім. Вонка світила електрика, чекали го. При світлі першой лампы, за містом поправив на собі облечіня, обтрепав порох і листья, і хотів ся попозерати, кільки є годин. Лемже годинка не была в кишені лайбика. Быв сі істый, же ей брав зо собов, але, якбач, ей охабив дома.

Двері не были замкнуты на ключ. Згаснув світло, і тихонько ся дістав до спалні. Жена іщі не спала. Чекала го.

Лемже він не пішов ку ній. Успокоїла ся, не хотіла ся внучувати.

Павел в тмі ся зоблік і, уконаний на смерть, тяжким сном заспав. Спав до пізднього дня, што не было у нього звичком. Жена веце раз зазріла ку нёму, але сановала го збудити. Одказала до фабрики, же ся не чує добрі. Коло десятой ся пробудив. Сів на постіль. Зачудовано ся пообзерав, як кібы на нічну страшну епізоду забыв, глядять годинку і не може ей найти на своїм місцю, ани в обличчю. В другій комнаті на стіні годинка якраз обила десяту, а він ся спізнив до роботи. Пішов до купелкы, окупав ся в студеной воді. Быв освіжений, але з тым ся му вшытко вернуло на розум. Якбы лем видів перед собов Івана Понтія, обдертого! А тота борьба перед заваленов майнов! Дашто страшно! Стряс ся. Ногы ся під ним трясли. Слины му згіркли в устах. Тот подляк хотів о мі Лізі вызрадити? Страшно! Лем тото нїт!

Дунав на вшытко. Лем ся холодно-кровно позберати в вытримати! Позберав ся. Блідий, але рівно вошов до їдалні, де уж служка прикрывала стіл ку обіду, а жена ся з хлопчіком занимала. Жену сердечно поціловав і попросив ся:

– Чом єсь ня не збудила, сердце мое? Ганьба, днесь єм не пішов до роботи. Што собі о мі подумают?

– Не трап ся, дорогой! Я рано одказала, же ся не чуєш добрі. А як віце-президенти нашой унії мусят ті перебачіти, – обьяла го коло шыї, поціловала і сміяла ся на него своїм милым сміхом: – Мам ґратуовати своєму віце-президентови?

– Нїт, серденько. То не є про мене. Резігну.

– Увидиш, дорогой! Тобі бы то добрі зробило. Частіше бы єсь був міджі людьми.

– Я лем при вас двох хочу быти, я лем з вами щастный, – двигнув сыночка над голову. – Як добрі, сыночку, же єм тя не взяв із собов! Далеко, страшно далеко єм був.

Сіли ку столу. Але Павел не міг ніч їсти.

– Ты хворый. Пошлю по доктора, – старала ся Ліза.

– Боже хрань! Знаєш, серденько, то мій планый час. Будь терпезлива. То мі перейде, як нерас.

Пообіді Павел пішов до роботи. Там го робітници прияли славностно, сам пан Форд го вітав як свого помічника і члена роботного народу. Павел подяков, ніч не говорив веце. Видно было на нім непокій, нервозіту. Очі мав западнуты, блищали ся в горячці. Пан Форд хотів му дати пару днів на одпочінок, але Павел подяков і не прияв.

Пан Форд навщів Лізу як кум, бо одрікав малого хлопця Смісовых, а

тот подля него дістав мено Андрій. Він серьёзно поговорив з Лізов.

– Дітино моя, – тывав ей, як было звичком у Америці, называючі по мені. – Твій муж є переpracованный, а ку тому іщі тоты нещастны вольбы. Він мусить файно одпочінути. Я го ай днесь посылав домів, але він подяковав. Найліпше бы было, кібы вы троє ся выбрали на довшу дорогу. Мате ку диспозиції авто і сполягливого шофера сі можете выбрати. Ідьте даґде холем на два-три місяці. Я ся постарам і о дім. Од сердца ті говорю, Лізо, мам про Павла радостну новину, ай про тебе, але в такій нервозній ситуації є з ним тяжка бісідка. Будь мудра. Шкода бы было такого чоловіка!

Іщі пофіґлєвав, побавив ся із своїм хреснятєм і одышов.

Павел змучений, але спокійніший пришов домів. Вже вечеряв, але кідь ся дакус задумав, так ся зорвав, якбы лем з даким ся до бою в рінґу поберав, стис руки до пястей, затяв зубы, але такой ся спамятав і утерав з хусточков здушене чело. Принесли вечерні новинкы. Ёго вольба была обшырно описана. Спомянули і тоту ёго памятную забаву, концерт. Дістав і пару ґратуаций телеґрафічно. Тоты прочітав і незаінтересовано одложыв, а новинкы ани до рук не взяв.

Спав страшно неспокойно. В сні зясь говорив на чуджім языку. Бідна Ліза скоро ніч не спала, часто зазерала на сплячого чоловіка, чогось ся бояла, сама не знала, што ся з нёв робить. І она зачінала быти нервозна.

На другый день вечур Павел пришов домів з фабрики пізніше. Уж фамелія повечеряла. Дашто перекусив, і так в полотмі сидів із женов на дивані.

– Ах, дорогой, перебач, я на дашто забыла. Дістав єсь писмо од бурґмістра, він тя просить, абы єсь го в ёго канцеларни днесь до девятой навщівив. Дістав єсь і много телеґрамів, письменных ґратуаций.

На то встала і пішла по писмо. То было ёго щастя. Він збліднув і зачав ся трясти од страху. „Уж го нашли“ – думать собі. „Слідуют ня. Лем вытримати. Не прозрадити ся!“

Встав. Ледва міг стояти на ногах. Встав, облік ся і з тым писмо сів до авта, бо уж было пів девятой, і пішов до міста.

Бурґмістер якраз уж ся зберав і хотів замкнути канцеларню, як ся ту зьявив Павел.

– Добрі, пан Сміс, же сьте пришли. Діло не таке важне. Наперед вам хочу поґратуовати ку зволіню. Як кібы сьте ся народили про тоту функцію, про робітників. Сердечно ґратулюю.

– Дякую, пане, – ледва із себе выдусив слова Павел. Ани не внимав змысел повіджених слов бурґмістра. Тішыв ся: они іщі не знают. Лем ся не прозрадити!

– Може сьте уж чули, же в майні над вашов фабрик нашли єдного мертвого бездомовця?

Павел лем з головов поковыав.

– Нїт? Та то не чудно. Вы мате важнішы діла. Але дивно, же в руці того чоловіка, знаете, што нашли? Єдну злату годинку.

Павел ся захвів і мусив ся оперти о стіл. Про Бога! Ёго годинка, а в ній фотографія ёго жены. Уж отворив уста, жебы ся признати ку вражді.

– Я...

– Ге-ге-ге, – сміяв ся солодко бурґмістер. – Лем добрі, же ей дакотрый майнер..., – а з руков назначив краджіня. – Ге-ге-ге! Мы собі такой думали, і детектив повів, же злодій ся наісто вламав до вашого дому, вкрав годинку і з нёв через поле втівав на друге місце, де бы ей пропив.

Павел тяжко вздыхнув і подумав сі: „Хвала Богу! Не знают. Лем ся не прозрадити!“

– Я розумлю вашій радости, пане Сміс, – думав, же Сміс вздыхав од радости над годинков. – Нелем годинка є вам мила, але главно фотка вашой пані. Памятам, як бы єм ей видів перед очима на білім авті, як „Слободу“. То была парада! Але уж вас не буду дале затримувати, пане Сміс, бо я іду до свого клубу. Прошу, возьмийте свою годинку і поздравуйте вашу пані. Ґуд бай!

Павел ся ледва подяковав. Але як вышов од начальника міста з ёго канцеларії, як ся дістав автом через місто домів, сам не зняв. Як кібы тяжко хворый вступив до комнаты. Жена на него чекала, а кідь збачіла ёго бліду тварь, засмучены очі, вхопила го за студену руку, настрашила ся і закричала:

– Ты єсь хворый, дорогой мій. Такой зателефоную докторови!

Він ся на ню засміяв, поціловав і пустив ся ку своїм коматі.

– Прошу тя, серденько, не клич доктора, до рана буде вшытко добрі.

А кідь так сів до свого великого скоряного кресла, ку пишучому столу, выняв годинку, отворив верьх і довго-довго призерав ся на малый образчик своїй жены. Положив перед себе на стіл годинку і роздумовав. Встав, же ся здивирить своїй жені. Зясь сів. Нїт, то не робить, радше смерть, як ей чісте, добре сердце з таким великим гріхом обтяжыти. „Ты єсь ай так враг. Правда, він тя зруйновав, але ты не мав право го забити! А кібы єм Лізі повів, же я пів рока сидів в арешті? Не вірила бы, же я невинно терпів...“ Так ся мучів і роздумовав: повісти ей, або нїт?

Ліза через шкару дверей виділа, же він іщі не спить. По півночі наділа на себе жупан і пішла за ним. Він ани не збачів, як му положила руку на голову.

– Ты іщі не спиш?

Він підняв голову і з жалём попозерав

до єй очей, же ся ледва стримала од плачу. Взяв єй на коліна, притулив ку собі і зачав:

– Хоць што ся стане, я ся ті мушу здовірити, бо інакше зозалію, розум страчу... Я не єм Американ. Я пришов з Европы перед девятнадцятьма роками як сын бідного, але честного учителя. Я скінчив учительський курз, а диплом єм дістав як двадцятьрічний паробок. Спознав єм ся з єдним високошколованим, але зопутым молодым чоловіком. Я о тім не знав, почітовав єм єго приятельство. Кідь єм дістав диплом, він мі пришов вечур ґратуловати. Быв теплий ясный осінній день. Він ня позвав на шпацирку. Нижє міста мі так повів: „Павле, приятелю мій, я люблю ґувернантку ґрофа Г.“ – праві сьме пришли до парку єго літуншєй хаты. „Она мі днесь назначіла ранде, бо ґрофова родина ішла на єдну забаву. Я дівчину хочу взяти за жену і хочу з нєв теперь о тім поговорити. Зробиш мі ласкавость? Посидиш ту в кряках, покы я з нєв поговорю? Вшыткого лем півгодини, найвєце годину“. Я нияк не хотів. Ёму аж до плачу было. „Не чуєш ку мі тільки приятельства?“ І я согласив. „Кідь збачиш, же ся дахто приближує, засвищ. Не хотів бы єм дівчині способити клопоту, ганьбу“. Лемже о пів години в каштілю настав крик і єден вистріл, а мій приятель без калапа біжыть ку парковим воротам. І втікать полєм. Я в страху за ним. Наісто бы сьме втекли, кібы не пустили за нами псів. Тоты нас поїмали. Він в домі ґрофа розбивав касу, в котрій были дорожочности ґрофкы. Дарьмо єм доказовав свою невину, не помогли ани добры доказы моїх професорів. До вышетріня діла я шість місяців сидів у арешті. Тогды вышло на верьх, же мій приятель – то міжжінародный швіндляр, сын єдного польского рабіна, член интернаціональной банды гляданых. До нашого міста пришов як купец, ночами много людей порабовав, нихто го не підозрівав. Глядали го з Паріжа, Лондона, Відня, і бог знать іщі з котрых міст, за краджіня. Мій отець з ганьбы і жалю умер. Не видів єм го вєце. Тота новина ся дотулила ай мого нищителя, бо ай єго отець умер од жалю про нєго. Він ся признав і мене очістив од вшыткого підозріня. Тогды мі послав на памятку тоты гуслі як одсуджений на дванадцять років. То є велика ганьба дістати ся до арешту. Я мусив втечі з краю. Прияв єм мено Сміс, бо є росшырене. Мам способность ку языкам, все єм быв міжжі Англічанами, жебы єм ся учів тот язык, єго выразы. – Павел вздохнув і дакус одпочінув. Ліза погладила го по твари і з усмівом ся го попросила:

– А ты ся ганьбиш мі то вшытко повісти, кідь єсь невиний?

– Почекай, то не є вшытко. Тогды, перед штирєма днями, як єм так пізно

пришов з прогульки домів, я ся стрітив з моїм нищителєм... і... він ся мі погрозив, же мою ганьбу одкрыє перед тобов!.. Я ся перестав контролєвати... Дошло ку битці, а він перед моїма ударама цофав і... што я в запалі не збачив, но ани він, упав до заваленой шахты... Ратуючі ся, хотів і мене там стягнути. Ёго рука ся дістала нелем ку ланцужку, але з ним вырвав мі ай годинку, яку у нєго нашли. Зато ня позвав бургмістер, жебы мі єй вернув. Детектівы сі думают, же она была вкраджена з нашого дому, а він з нєв утік на інше місце... Страшне... Мене не підозрівають. Є то страшно, бо я го нагнав до пропасти. Я єм враг!

Бідный чоловік стукав, очі му горіли, трясь ся, як в зимніці-лихорадці.

Ліза ся расплакала, встала, погладила му тварь і поціловала на чело, а з тым без слова одышла до своєї спалні.

Павел сидів на тім самім місці іщі дві-три години, роздумовав, розважовав. „Не одпустила мі. Ганьбить ся за мене. Боїть ся ня. Без слова ня зохабила“.

о о о

Рано Ліза попозерала до мужовой комнаты. Постіль не была рушана, єго там не было. Місто нєго было письмо на столі. Она настрашено бере до рук письмо і зворушено го чітат: „Дорога моя Ліза! Чого єм ся бояв, што ня так мучило, так ся і мусило стати, мусив єм стратити твою любов і тебе. Ты з врагом не можеш жыти. Я то допереду знав. Вшытко моє богатство вхаблям тобі і нашій дітині. Із собов ніч не беру, лем годинку, твій дарунок з твоїм образом, і мало грошей на путь. Вєце мі не треба. Перебач мі, же єм тя зробив нещастнов. Я не мам право тебе к моїй нещастній судбі привязати: твердо покують за мою легкомыселность. Твій навійкы люблячий нещастный Павел.“

Малый іщі спав, служніця пішла до міста. Ліза ходить з комнаты до комнаты, попозерала до єго скрині. Не взяв ніч, лем єден герок. Од касы ключі на столі, грошы вшыткы на місці. Мало-што собі міг взяти. Правда, она в ночі охабила го самого в такій тяжкій ситуації, душевній і тілесній, хворого. Так є. Она є на вині. Він од нєй просив одпущіня, розгрішіня. Чом ся к нєму не озвала, не потішыла го?

Теперь, де ся обернути? На поліцію? Дати го зясь до арешту? Привести дітину до ганьбы? Ити за ним? Де?...

Де? Та ту є їх добродитель і хлібодарця! Покы ся служніця вернула з міста, написала пару рядків панови Фордови і про Бога го просила, абы у важнім ділі ся доставив ку ним. Пан Форд был якраз по фрыштыку, такой пришов.

– Обертам ся на вас, пане Форд, як на свого властного отця, – і росповіла му вшытко дослова.

Фабрикант встав, лем головов покывав і ходив по комнаті горі-долов.

– Ёго найти, то не є так легко. Поліцію не сміємо то того мішати. До старого краю не пішов. А к тому, не мать грошы... гм..., но од нєго і того выстане, же як куріч ся найме на даяку шыфу і перейде, хоць ся мі то не хоче вірити. Сподівам ся, же до другой роботы не піде, як до автомобілки. Але де ся обернути? А кідь ся оголитель, та ты сама го не спознаш. Гм... гм..., лем кібы єсь го без слова не зохабила. Теперь уж пізно о тім говорити. Гм..., лем спокійно. Наперед ся дізнаємо на железничных штаціонах, де ся находит. – Сів такой ку телефону. Зателефоновав на єден штаціон. – Галло! Ту пан Форд. Хто там? То ты, Джім? Тішу ся. Як ся маш? Слухай, мій хлопче. Послав єм свого манажера, майстра Сміса, знаш? Нового віце-президента на пару днів на доволенку, а штось му мам одовздати, а не знам, де го найти, де ся обернути... Так, по півночі міг сідати на влак... Быв тогды Джон в роботі? Зробиш мі ласкавость? Позвідай ся го, ці Сміс не куповав тікет, а де? Добрі, дякую. О годину зателефонуй до мого уряду... Дякую. Ґуд бай!

Ліза тихо плакала, але уважно слухала.

– Розумиш? Теперь заволаме на другый штаціон.

Тот самый результат. На третім, на їх велику радость, ся дізнали, же пан Сміс купив тікет до Нью Йорку. Фабрикант ся попозерать на годинку. – За ним телеґрафовати уж нескоро. Він уж давно в Нью Йорку. Я бы сам пішов за ним. Але з моїма 66 роками, я там того велє не зроблю. А мам страх, а напевно єм пересвідченый, же він піде до Брітанії. Свому фаху розумить як мало-хто, а на нашы америцькы патенты Брітанці страшно зведавы, він там копу грошей заробить.

– Ніт, пане Форд, він вашы фабрицькы тайности не зрадить. Радше буде голодовати.

– Правду маш, Лізі! Але я мам страх, же там піде!

– Я го сама піду глядати...

– Ты? Ты не познаш Нью Йорк. Ты ся там страшиш. Дам ті єдного сполягливого чоловіка.

– Тогды вшытко выйде на верьх, а буде іщі вєкше нещастя.

– Маш правду! Теперь є пів єденадцятый. О годину іде експрес. Будеш готова до того часу?

– Кідь треба, ай о пятнадцять минут можу рушыти.

– Добрі, дітино моя, я ті на час принесу рекомендацію ку єдному моєму знамому, сполягливому приватному

детективи. Позберай ся. Гуд бай!

о о о

О три четверти авто пана Форда уж чекало на Лізу. В нім сидів сам Форд.

— Лізі, я вже говорив із детективом, він тя буде чекати на джипі, а до того часу ёго люде зроблять, што буде треба. О пінязі ся не старай, уж ём вшытко зробив, што треба.

Так і было. Лізу в Нью Йорку чекав детектив.

— Пані Смісова, вшытко в порядку. Хлоп, о котрім телефоновав пан Форд, обіднав сі місце на шыфу до Лондона. Уж позавтра одходить. Можеме піти на ёго квартиру.

Сіли до авта і пішли до одного мало-го готела. Кідь Ліза вошла до Павлової комнаты, тот не віровав властным очам. Ліза ся му радостно верыгла на груди.

— Чом есь мі таке зробив? Павле, дорогой?

— Ты есь ня одсудила. Ани слово есь не мала про мене.

— Одсудила? Тебе, невинного? Тады я з жалю не могла ани слово выповісти. І мы перетерпіли таку кривду, як ты.

І так му розповіла, як ёй отець был касырём в едній банці. Раз вночі пропали грошы з касы, ку котрій мав лем він і банка приступ. Ёй отця підозрівали і одсудили на пять років до арешту. О пів рока вышла на верьх ёго невина, выпустили го з темниці, але на смерть хворого. Словом, умер, а мати з того похворіла. Малаый маесточок пішов на адвокатів і докторів.

— Жаль над тобов і моїма родічами так ня зуяв, же ём не могла ани слово выповісти.

Іщі в тот самый вечур был о вшыткім інформований пан Форд. Він сі закликав Павла к телефону.

— Мій хлопче, — кричав. — За клопоти, яку ты нам наробив, не оповаж ся мі ходем за тырьдень указати на очі. Тепер я ті послав телеграфічно два тисяч долларів. Приодій Лізу і себе елегантно, а о два-три дні будеме вас з пані Фордovou глядати в Антлантік Сіті, в Централ готелі. Там учуеш, што сі о тобі думам. Посануй Лізу, бо она не така глупа, як ты. Малаый Андрій є у нас, здоровый, і ёго приведеме. Кідь хочеш мі на дяку зробити, оголь бороду, жебы ём ся стрітив із цалком новым чоловіком. Веце не мам з тобов ніч до работы. Гуд бай! — і зложив телефон.

— То не хлібодатель... веце, як отець. Што бы сьме без нёго робили? — попозерали еден на другого і радостно, сердечно ся поціловали.

Зарядили свої діла, а на третій день уж ся купали в морю, чекали на добродителів, сына, котры в істый день пришли на авті. Пані ся ішла перезлечи з дороги, фабрикант за ручку провадив свого хрестного і вошов до комнаты. Кідь хлопчік збачів матір, завискав, прибіг ку ній:

— Мама, мама, де есь была, я за тобов плакав?

Пан Форд з комічнов серьезностів сів до кресла і обернув ся к Лізі:

— Барз файно, пані Смісова. Наш бідный Павел десь до Лондона ся везе на накладній шыфі, і в поті свого чела ся усилиує, абы ся дістав до вельских майн, а ёго почлива жена в тім часі фліртує з чуджім молодым хлопцём. Файно. І коли тот наш новый Колумбус верне ся ку своїм пенатам, то ёму о тім донесе еден сплягливый чоловік, котрый вшытко видів на властных очі!

Ліза ся наголос засміяла, а Павел, хоць ся ганьбив, мусив ся тыж сміяти.

— Не смійте ся, прошу. Я з тобов, дівчино моя, серьезно говорю. Што ём хотів моёму Павлови повісти, то мусиш і ты выслухати. Я Павлови, тогды він іщі мав розум і розважність, приобіцяв перед шестёма роками, же кідь я, якогось там пана Гріна пять акрів проперты дістану до своїх рук, то я го зроблю своїм сполочником. Подумай собі, дітя моє, — а з пальцём, якбы з великой таблы читав, Андрей Форд а спол., т. є. Павел Сміс, автомобілова фабрика. А то ся стало! Перед місяцём пять акрів было переписано на тоту обіцяну фірму!

Він ся з усмівом попозерав на Лізу і на все іщі стоячого Павла, котрый ся хопив за чело, почервенів, а і очі ся заіскрили радостів.

— Почлива моя кумо, пані Смісова. Кідьже мій компаньер счезнув як камфор, а тебе за свого компаністу не можу прияти, знаєш, жебы моя стара лейді, пані Фордова, даяк не підозрівала молоду соломяну вдову, куму, хресня моє, хоць мудріший хлопець, як ёго папа, але іщі примолодый, порады мі, Лізо моя, што мам тепер робити? Бо сполочність уж є одобрена і потверджена!

Ліза скочила з кресла і з хлопчіком на руках клыкала ку креслу пана Форда і плакала, сміяла ся і ціловала старому панови руку...

— Дорогой... дорогой ... отець!

— Ніт, не руку, моя лейді, але верный мі тот поцілунок спереш шестёх років на памятный забаві, — і поціловав ёй на чело праві тогды, як ёго жена вступила до ізбы.

— Мері, дорога, зясь есь трафила в недобрый час, — говорить свой жені. — Моя кума мі тепер якраз ся признала в любви.

Ліза выскочила, положила дітину на землю, побігла ку матроні, поціловала ёй руки, обяла:

— Пані, яка я щастна... дуже щастна.

— Мері, дорога, мам честь ті представити пана Павла Сміса.

Стара пані попозерала на нёго зачудовано. Перед нёв стоить чоловік. Чорны волосы, на слыхах дакус посивіты, выголений, як є обычаём в Америці про векшыну хлопів, не вірить своїм очам:

— Павел... Павел... — ледва го спознавать.

— Прошу, прошу, не так довірньо, — жартує ёй муж. — До того часу він „наш“ Павел был, а одднесь то є сполочник твою старого мужа-вітрогона, Андрія Форда. Розумиш?

Тому ся стара пані барз радовала.

Павел взяв на руки хлопчіка, обціловав го і просить ся:

— Ты, дорогой, не познаш свого папа?

Аж по голосі спознав свого вітця. З пальчыками огматкав добрі ёго тварь і засміяв ся щіро, радостно:

— Ах, папа, який ты тепер смішний хлопець!

о о о

В селі небіжчика Штефана Ростокы, в Горных Полянах, цалком уж забыли на Павла Росток. Не чули о нім ніч, ани не знали, де ся подів, кідь го пропустили з арешту ... невинного.

По довгих роках дістала ёго сестра Юлча, не знає од кого і скады, тісяч корун, так істо і ёй молодший брат Кость, коваль в еднім малім містечку, а на гробы небіжчика Штефана даяк і ёго жены дав хтось поставити красный памятник з мрамору і фундацію заложив за їх души.

Селяне сі дарьмо ламали голову, і всякы байкы міджі собов говорили, але певного ніч не знали.

Де ся подів Палько Росток? Ани в Америці го ніхто не видів, ани о нім не знав. Пропав без сліду. ■

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинкы** за помочи Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 150 корун, до сусідніх штатів: 400 корун або 21 \$, або 14 €, до ост. штатів 34 \$, або 23 € — I. класов; 29 \$, або 19 € — II. класов. Шефредактор: **Мір. Александер Зозуляк,** редакторкы: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгДр. Марія Мальцовска,** языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.** Реґістрацны чісла: **MK SR 418/91, MIČ 49 589.** Адреса часопису на интернеті: **www.rusynacademy.sk,** e-mail: **rusyn@stonline.sk.** Выдане в авґусті 2008 р.

Маніфестація Русинів нелем із Пряшова і околитых сел і міст, але і споza гpаніці тогдышнєй першой Чеськословенської республіки ся заставила перед будовою Грекокатолицької богословської семінарії, жебы святочно одкрыти Пам'ятник А. Духновічови а од скульпторки Елены Мандічовой. Тото свято отворив председа Общества А. Духновіча – Сімеон Смандрай.

На достойнім і краснім місці Площі леґіонарїв у Пряшові стояв Пам'ятник Александрови Духновічови. Справа будова тогдышнєй Грекокатолицької богословської семінарії, зліва – бывша пошта.

Фоткы на 2. і 3. сторінках суть з архіву Г. Бескида

Вікторія Яворська і Михал Гут із дитсько-молодежного фолклорного колективу, котрий діє при Основній умелецькій школі М. Мойзеса в Пряшові під веджінем Йозефа Пірога і котрий 17. – 24. август 2008 успішно выступив на Міджінароднім фолклорнім фестівалі в турецькій части головного міста Ціпру – Нікозії.
Фотка: Рудолф Вітнер